

TARTU ÜLIKOOL
Sotsiaalteaduste valdkond
Ühiskonnateaduste instituut
Ajakirjanduse ja kommunikatsiooni õppekava

Hanna-Lotta Otsavel

**20-25-aastaste aktiivsete Facebooki kasutajate visioonid
oma kontode “surmajärgsest elust”**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Mari-Liis Madisson, PhD

Tartu 2018

SISUKORD

SISSEJUHATUS	4
1. TEOREETILISED JA EMPIIRILISED LÄHTEKOHAD	7
1.1. Meedia rolli muutumine ajas	7
1.2. Sotsiaalmeedia eneseväljenduse platvormina.....	8
1.2.1. Facebooki eripära eneseväljenduse platvormina	10
1.3. Meedia surma tähenduse muutjana	11
1.3.1. Sotsiaalmeedia surma vahendajana/leina platvormina	14
1.3.2. Kontode säilimine pärast nende omanike surma	16
1.4. Uurimiseesmärk ja uurimisküsimused	18
2. MEETOD JA VALIM	20
2.1. Valim	20
2.2. Andmekogumismeetod.....	22
2.3. Andmeanalüüsi meetod	24
2.4. Tundliku teema uurimise eetika	25
3. TULEMUSED	28
3.1. Surma tähendus	28
3.1.1. Surma tähenduse muutumine.....	29
3.1.2. Sotsiaalmeedia surma tähenduse muutjana	30
3.2. Kontode säilimine.....	32
3.2.1. Võimalused	34
3.2.2. Ohud	35
3.3. Uuringus osalejate isiklikud visioonid	37
4. JÄRELDUSED JA DISKUSSIOON	46
4.1. Arutelu.....	46
4.1.1. Individuaalne varieeruvus.....	47
4.1.2. Millisena tajuvad aktiivsed Facebooki kasutajad surma tähendust ja selle seost sotsiaalmeediaga?.....	48
4.1.3. Millistele argumentidele toetudes eelistavad aktiivsed Facebooki kasutajad oma konto säilimist või selle kustutamist pärast nende surma?.....	49

4.1.4. Kuidas kujutavad aktiivsed Facebooki kasutajad enda kontole loodavat võimalikku sisu pärast nende surma?	52
4.2. Meetodi kriitika	54
4.3. Edasised võimalikud uurimissuunad	56
KOKKUVÕTE	58
SUMMARY	60
KASUTATUD KIRJANDUS	62
LISAD	68
Lisa 1. Intervjuukava	68
Lisa 2. Nõusolekuvorm	71
Lisa 3. Koodipuu	73

SISSEJUHATUS

Üha enam aspekte meie argisest elust muutub digitaalseks, tingituna meie enda otsustest või sotsiaalsest survest järgneda tehnoloogia arengule. Mediatiseerumise protsessi tõttu on saanud meediast igapäevase elu lahutamatu kaaslane. See asendab virtuaalselt sotsiaalseid situatsioone ning võimaldab olla üksteisega lakkamatult ühenduses. Me jagame igapäevaselt sotsiaalmeedia kaudu isiklikku informatsiooni avalikkusega, nii kogutud elamusi kui elemente oma erinevatest eluetappidest. Üheks loomulikuks inimelu etapiks on ka selle elu lõppemine. Seetõttu on loogiline, et eluga täielikult läbipõiminud meedia mõjutab ka seda, millisena me surma tajume.

Kas me aga teadvustame endale sotsiaalmeedia, kui muidu meie lahutamatu kaaslane funktsiooni siis, kui meid enam ei ole. Sotsiaalmeedia ei lakka automaatselt pärast surma eksisteerimast ning selle säilimise üle otsustamine vajab teatavat sihipärast pingutust. Igapäevaselt sureb tuhandeid Facebooki kasutajaid, kelle kontod seetõttu ilma sekkumiseta sotsiaalvõrgustikku alles jäävad. Seega võimeneb iga päevaga olukord, kui aktiivsete Facebooki kasutajate kontod eksisteerivad virtuaalses maailmas kõrvuti juba surnud kasutajate kontodega. Surnute kontodel ei ole aga tegevad enam nende omanikud vaid kolmandad isikud, kes loovad platvormi, millele jõuab surma ning leinaprotsessi kajastav sisu. Nagu ka muu maise vara üle, peaks ka konto säilimise või kustutamise otsustusõigus olema selle omanikul. Eelkõige noorte ning ootamatute surmade korral on aga eeldatavasti keeruline oletada, milline võiks olla hukkunu eelistus, kes pole ise antud teemal kordki oma tahet avaldanud.

Kuigi leina sotsiaalset aspekti ei pea ma uuenduslikuks nähtuseks, keskendun oma bakalaureusetöös leinale just sotsiaalmeedia kontekstis, tulenevalt selle valdavusest praeguses ühiskonnas. Hoolimata leinauuringute arvukusest maailmas, toetun käesolevas bakalaureusetöös varasematele teaduslikele uuringutele, mille fookuses on just surm ja leinamine sotsiaalmeedias, kuidas seda ning sellega kaasnevat kommunikatsiooni tajutakse. Sotsiaalmeediapõhist leinamist on uuritud ühe aspektina, mis mõjutab Facebooki kasutajate eelistust seoses nende kontode säilimisega. Facebookis leinamisega seotud võimalusi ning ohtusid on uurinud näiteks Jessa Lingel (2013) ja uurijate rühm, mis koosneb Kelly R. Rossettost, P. J. Lannuttist ja Elena S. Straumanist (2015), kelle uuringute tulemustele toetun ka oma bakalaureusetöös. Selleks, et vältida maailmas kogutud andmete eesti keelde dubleerimist, keskendun oma uuringus osalejate isiklikele arvamustele, eelistustele ning

ettekujutlustele seoses nende Facebooki kontol toimuvaga pärast nende surma.

Eestis on surma tähenduse muutumist meedia arengu kontekstis uurinud Marju Kõivupuu (2014). Kõivupuu on ühtlasi olnud juhendaja mitmetele Tallinna Ülikoolis valminud surmakultuuri uurivatele bakalaureuse- ja magistritöödele. Aliis Kiiker uuris esmalt oma bakalaureusetöös “Kirde-Eesti venelaste matusekombestikust” (2009) Eesti venelaste surmakultuurilisi aspekte matusetalituste kontekstis. Kiiker keskendus oma magistritöös (2012) “Muutuvast surmakultuurist 21.sajandi Eestis: krematsioon ja põletusmatused” aga surmakultuuri ja surma tähenduse muutumisele Eestis.

Surmakultuuri kajastamise viise ning mõjusid massimeedias on Eesti ajakirjanduses 2010. aasta kuue nädalase perioodi näitel uurinud Halliki Harro-Loit ja Kadri Ugur (Harro-Loit ja Ugur, 2011). Tartu Ülikoolis on samuti uuritud meedia funktsiooni surma ja leina kajastamisel (Hunt, 2009) ning kuidas mõjutab ajakirjanikke surma kajastamine (Sõrmus, 2009). Konkreetse sotsiaalmeediakanali Youtube'i kohta on valminud leinavideoid analüüsivad bakalaureusetööd (Külv, 2010 ja Lemberpuu, 2012). Spetsiifiliselt Facebooki ja surma kombineerivad teaduslikud uuringud minule teadaolevalt hetkel puuduvad. Paralleelselt käesoleva bakalaureusetööga on valmimas ka Annika Maksimovi bakalaureusetöö, milles ta uurib spetsiifilisemalt sotsiaalmeediapõhist leinamist. Maksimov keskendub oma töös aga lähedase kaotanud sotsiaalmeediakasutajate kogemusele Facebookis.

Bakalaureusetöö pilootuuringuna valmis 2018. aasta alguseks seminaritöö “Aktiivsete sotsiaalmeediakasutajate visioonid oma kontode “surmajärgsest elust”” (Ostavel, 2018), mis aitas käesoleva uuringu jaoks määrata täpsemalt uurimisteema fookust ning uuringueesmärki. Seminaritöö teoreetiline ning empiiriline raamistik ning metodoloogia peatükk on käesoleva bakalaureusetöö vastavate peatükkide baasmaterjaliks. Pilootuuringuna läbiviidud kolme intervjuu käigus kogutud materjali on kasutatud ka bakalaureusetöös uurimisküsimuste vastusteni jõudmiseks.

Bakalaureusetöö eesmärgiks on uurida, kuidas tajuvad aktiivsed sotsiaalmeedia kasutajad surma tähendust ning millisena kujutavad nad ette surmajärgset kommunikatsiooni sotsiaalmeedias. Kitsamateks eesmärkideks on mõista, milline tähendus on uuringus osalejate jaoks nende Facebooki kontol surmakontekstis ning milline suhtumine sotsiaalmeedia põhisesse leinamisse seda tähendust mõjutab. Minu sihiks on tutvuda ettekujutlustega,

millisena tajuvad aktiivsed Facebooki kasutajad enda kontode “surmajärgset elu”. Nende eesmärkide täitmiseks olen püstitanud kolm uurimisküsimust, millele vastuste saamiseks viin läbi kvalitatiivse uuringu. Poolstruktureeritud individuaalsete intervjuude eesmärgiks on jõuda tulemusteni, mis annaksid ülevaate uuringus osalejate ettekujutlustest nende Facebooki kontol toimuva kohta pärast surma. Samuti pean oluliseks mõista, mis nende ettekujutlusi mõjutavad.

Bakalaureusetöö koosneb neljast peatükist. Esimeses osas annan ülevaate uurimisteemaga seotud teoreetilistest ning empiirilistest lähtekohtadest. Seejärel tutvustan püstitatud uurimisküsimusi, millele uuringu käigus vastuseid otsin. Töö teises osas annan ülevaate valimist ja meetodist, mille abil andmeid kogun ning analüüsin. Kuna töö teemat võib pidada delikaatseks ning tuleb arvestada teemale vastuste saamise keerulisusega, toon välja ka delikaatse teema uurimise eetilised aspektid. Kolmandas osas esitlen detailselt intervjuude käigus kogutud tulemusi uurimisküsimuste kontekstis ning neljandas osas annan ülevaate subjektiivsemalt kogutud andmete kohta järelduste vormis. Töö viimases osas toon välja ka meetodi kohta käiva kriitika ning teema uurimise võimalikud edasiarendused.

Tahan edastada tänusõnad oma juhendajale, Mari-Liis Madissonile, kellega peetud arutelud ning kelle õpetussõnad olid käesoleva bakalaureusetöö valmimisel mulle toeks ning väga suureks abiks.

1. TEOREETILISED JA EMPIIRILISED LÄHTEKOHAD

Käesolevas peatükis tutvustan esmalt laiemaid teooriaid, millest lähtun oma bakalaureusetöö teoreetilistes raamistustes. Seejärel annan ülevaate surmakultuurist sotsiaalmeedias keskendudes täpsemalt uurimisobjektile ehk sotsiaalvõrgustikule Facebook. Ühtlasi tutvustan ka varasemalt sellel teemal läbiviidud uuringuid ning kirjutatud teadustöid, mille fookuses on olnud sotsiaalmeedia leinamise platvormina. Selle peatüki lõpetab minu uurimiseesmärgi ning uurimisküsimuste tutvustus.

1.1. Meedia rolli muutumine ajas

Traditsiooniliselt on olnud indiviidile peamiseks informatsiooni pakkujaks teda ümbritsevad inimesed ning nende kooslused nagu perekond ja kirik (Hjarvard, 2008a: 6). Tänapäeval on aga selle funktsiooni üle võtnud meedia (Hjarvard, 2008a: 6), muutes informeerimist lihtsamaks ja ulatuslikumaks. Kaasaegne ühiskond on meediast nii ulatuslikult läbi imbinud, et paratamatult ei ole nende eristamine enam põhjendatud (Hjarvard, 2008b: 105). Seda ilmingut ühiskonnas uurib mediatiseerumise teooria.

Winfried Schulz on toonud välja, milliseid sotsiaalseid muutuseid mediatiseerumine ühiskonnas kaasa toob (Schulz, 2004):

1. **Laiendus** (*extension*) – inimeste omavaheline kommunikatsioon on piiritletud nii ajas kui ruumis, kuid meedia laiendab inimeste loomulikke kommunikatiivseid võimeid. Juba klassikutest on McLuhan nimetanud meediat võimaluseks inimesel oma keha pikendada (McLuhan ja Fiore, 1967, Seppel, 2017 kaudu).
2. **Asendus** (*substitution*) – meedia asendab sotsiaalseid tegevusi, mis varasemalt on inimeste vahel toimunud näost-näkku. Näiteks interneti vahendusel toimuv pangandus asendab kliendi-telleri vahelist suhtlust või arvutimängud asendavad füüsilisi mängukaaslasti.
3. **Ühtesulamine/ühtlustumine** (*amalgamation*) – meedia põimub igapäevaste sotsiaalsete tegevustega näiteks raadio kuulamisega autosõidu või televiisori vaatamisega õhtusöögi ajal. Ühtlustumise protsess näitab, kuidas meediast saab meie elu loomulik osa.

4. **Kohanemine** (*accommodation*) – inimesed proovivad kohandada oma käitumist lähtuvalt meedia tavadest ja reeglitest. Näiteks poliitikud peavad arvesse võtma reegleid, mis annaksid neile võimalikult palju kajastust ning reklaami massimeedias.

Mediatiseerumine ei ole olnud järsk muutus, vaid pidev ja pikaajaline meediaga kohanemine, selle omaks võtmine, sellega harjumine ning uute tehnoloogiatega kohandumine (Nehls ja Thimm, 2017: 327). Uute tehnoloogiate kasutamine on andnud inimkonnale rohkem võimalusi üksteisega kommunikeerimiseks. Mediatiseerumise kontekstis võib nimetada uueks kujunenud tehnoloogiaks ka sotsiaalmeediat.

Tulles tagasi Schulzi nelja peamise sotsiaalse muutuse juurde, milleni mediatiseerumine on ühiskonnas viinud, leidub neile vasteid ka sotsiaalmeedias. Mediatiseerumine on viinud aktiivsed sotsiaalmeedia kasutajad selleni, et nad on katkematult teistele kättesaadavad ja neil on omakorda alati võimalus olla ühenduses teiste kasutajatega (Spotti ja Varis, 2011). See võib ühest küljest muuta meie elu mugavamaks, kuid pidev kokkupuude virtuaalse sotsiaalmeedia maailmaga võib muuta viisi, kuidas me näeme ja suhtume sotsiaalsesse interaktsiooni väljaspool virtuaalsust.

Mediatiseerumine on põhjustanud sotsiaalmeedias ühtlasi olulise ohukoha: sõnumi saatjal säilib sotsiaalmeedias kontroll küll sõnumi sisu üle, kuid pea olematu on tal kontroll selle üle, kuidas sõnumi vastuvõtja seda informatsiooni enda jaoks kasutab või kuidas seda tõlgendab (Hjarvard, 2008b: 109). Seega peavad Facebooki kasutajad arvestama võimalusega, et nende visioon saadetavast sõnumist võib erineda selle sõnumi auditooriumist ning kuidas see neid mõjutab.

1.2. Sotsiaalmeedia eneseväljenduse platvormina

Sotsiaalmeedia on vahend, mille kaudu saavad inimesed oma elu erinevaid etappe säilitada ning salvestada tuleviku tarbeks (Nehls ja Thimm, 2017: 328). Kuigi sotsiaalmeedia eesmärgiks ning funktsiooniks võib pidada intiimse ning privaatse sisu avalikumaks muutmist kaasneb sellega ka privaatsuse vähenemine. Privaatsust peetakse aga üheks inimese elementaarseks õiguseks, millest tulenevalt võib privaatsfääri tungimist pidada ebaeetiliseks. Oma privaatsfääri jagamine teiste inimestega on aga justkui nende kutsumine enda privaatsfääri, mida ei saa käsitleda

kuriteona.

Sotsiaalmeedias on igal saadetud tekstil või sõnumil auditoorium, sõltumata, kas tegemist on personaalse sõnumi või avaliku postitusega (boyd ja Marwick, 2010: 115). Sotsiaalmeedia kasutaja loob endale kujutluse, kes võiksid olla potentsiaalsed sõnumi vastuvõtjad ning presenteerib ennast vastavalt sellele auditooriumile. Kujutletavast auditooriumist mõjutatuna loob sotsiaalmeediakasutaja tulenevalt jagatava info valikutsest oma veebipõhise identiteedi (boyd ja Marwick, 2010: 116). Veebipõhist identiteeti loovad kasutajad oma eelistuste, piltide ning sõnumite jagamisega oma profiilidel (*Ibid.*), peegeldades oma elu sotsiaalmeedias jagatava informatsiooni ja postituste kaudu. Enese esitlemisviisi publikutüüpidele annab mõista, et erinevate auditooriumite puhul tahavad isikud representeerida erinevaid isikuomadusi (Burner ja Dennen, 2017: 176). Seega võib järeldada, et inimene lähtub sõnumi ning presenteerimisviisi puhul otseselt kujutletavast auditooriumist.

Siiski ei saa sotsiaalmeedia puhul olla sõnumi saatja kindel, kelleni täpselt tema avalikult jagatud sõnum või info jõuab (Androutsopoulos, 2014). Sellest tulenevalt on oluline mainida, et kujutletav auditoorium ei pruugi olla tegeliku auditooriumiga kattuv (boyd ja Marwick, 2010: 115). Kujutletava ja tegeliku auditooriumi erinevust võib nimetada konteksti kokkuvarisemiseks (*context collapse*), mille tõid laiemalt kasutusele teadlased boyd ja Marwick (2010), kelle lähenemises põhineb konteksti kokkuvarisemine sotsiaalsetel kontekstidel. Sotsiaalsed kontekstid sõltuvad sellest, kellega me kommunikime, millistes tingimustes ning kus kommunikatsioon toimub (boyd ja Marwick, 2010: 114) ehk lähtuvalt sotsiaalsest kontekstist toimub suhtlus erinevates sotsiaalsetes kontekstides erinevalt. Konteksti kokkuvarisemise puhul ristuvad mitu muidu eraldiseisva teabe ja normidega sotsiaalset konteksti (boyd ja Marwick, 2010: 115; Davis ja Jurgenson, 2014). Sotsiaalvõrgustike puhul on konteksti kokkuvarisemine üsna sagedane, kuna sotsiaalvõrgustike eesmärgiks on ühendada paljusid erinevaid sotsiaalsete gruppide liikmeid (boyd ja Marwick, 2010: 122). Seega jõuab kasutajateni sotsiaalmeedia kaudu informatsioon, mille otseseks auditooriumiks ei ole sõnumi saatja neid pidanud.

Facebooki puhul omavad kasutajad üldiselt vaid ühte oma pärisnime kandvat kontot. Seetõttu toimub konteksti kokkuvarisemine eraldiseisvates gruppides, kuhu kontoomanik kuulub, erinevate gruppide sotsiaalsete kontekstide ühtlustumise tagajärjena (Burner ja Dennen, 2017: 176). Ühe kindla grupi inimesteni võib jõuda Facebooki konto kaudu informatsioon, mis ei ole

taotluslikult nendele suunatud. Seetõttu on kujunenud Facebookis trendiks jagada ainult sellist informatsiooni, mis võiks olla sobivaks sõnumiks võimalikult laiale auditooriumile (boyd ja Marwick, 2010: 122). Just seetõttu võib kontekstide kokkuvarisemist nimetada kontode säilimise ja sotsiaalmeedia vahendusel leinamise üheks ohukohaks. Sellisel viisil võib informatsioon jõuda nende inimesteni, keda see võib haavata või teisest küljest just nendeni, kes ei peaks vahendatava infoga üldse kokku puutuma.

1.2.1. Facebooki eripära eneseväljenduse platvormina

Facebooki kasutab 2018. aasta aprillikuu seisuga igapäevaselt 1,45 miljardit inimest üle kogu maailma (Facebook, Inc, 2018). Oluline on aga mainida, et kuigi Facebook on maailmas juba mitu aastat olnud väga populaarne, suureneb aktiivsete kasutajate hulk üha enam. Väidetavalt aga sureb igapäevaselt 8000 Facebooki konto omanikku (Elliot, 2015). Seega lisandub üha enam surnud inimeste kontosid elavate inimeste kontode kõrvale.

Sotsiaalvõrgustikuna annab Facebook oma kasutajatele võimaluse luua virtuaalset identiteeti. Kasutajad selekteerivad valitud osad oma elust ning jagavad neid teiste kasutajatega. Facebookis loob sotsiaalsete tegevuste kaudu indiviid ehk kasutaja võrgustikke teiste kasutajate ehk sõpradega (Androustopoulos, 2014). Iga Facebooki registreeritud kasutaja loodud võrgustikud jagunevad kaheks platvormiks: personaalne profiil enda loodud sisu ning “sõprade” vastustega ning ülevaatlik ajajoon (*newsfeed*), mis näitab “sõprade” kestvaid tegevusi ning nende poolt loodud ning jagatud sisu (Androustopoulos, 2014). Nagu ka tavapärase sotsiaalmeedia kasutamispähtlikuga, puutuvad kasutajad oma igapäevaste toimingute käigus kokku surmaga lisaks enda loodud sisule ka teiste kasutajate sisuloome kaudu (Wagner, 2018: 1). Seega põimuvad sotsiaalmeedias erinevate kasutajate loodud virtuaalsed identiteedid omavahel.

Facebook nimetab oma funktsiooniks võimaldada inimestel olla kontaktis oma sõprade ja perega, ning annab võimaluse kasutajatele väljendada ja jagada neile olulise tähtsust (Company Info, 2017). Lisaks Facebooki ülemaailmsele populaarsusele on see ka väga mitmekesiste eneseväljendusvõimalustega sotsiaalvõrgustik. Facebook erineb teistest platvormidest, mis on ühe kindla meediumi suunitlusega: näiteks Youtube on videote jagamise, Instagram peamiselt piltide jagamise keskkond. Facebook annab aga võimaluse eneseväljenduseks erinevas vormis

postituste loomisega: tekstipostitused, pildid, videod või kõigi nende kooslus. Samuti on Facebookis võimalik luua üritusi ning erinevate suunitluste ja huvidega grupe.

1.3. Meedia surma tähenduse muutjana

Kuigi mediatiseeritud surma uuringute praktilisi ning metodoloogilisi aspekte käsitlevaid baasmaterjale ei ole aja jooksul selgelt välja kujunenud, on eelkõige viimaste aastatega sagenenud artiklite avaldamine, mis põhinevad konkreetsetel uurimisprojektidel (Borgstrom ja Ellis, 2017: 94). Surma ning spetsiifilisemalt leinaprotsessi on põhjalikult uurinud Šveitsi psühhiaater Elisabeth Kübler-Ross (1969), kelle välja töötatud leinafaaside mudel on maailmas olnud paljude leinauuringute baasmaterjaliks.

Kuigi surma tähenduse uurimisel ei ole veel välja kujunenud universaalseid baastekste, on üha suurenenas konkreetsete juhtumipõhiste ning kindla suunitlusega surma uuringute hulk. Surma tähenduse muutumist tänapäevases ühiskonnas ja ka surma teadlikkuse kasvu on väga konkreetse valimiga uuritud näiteks Hong Kongis (Wong, 2015). Antud uuringus keskenduti muuhulgas tudengite teadlikkusele surmast, toetudes ka haridustee käigus omandatud teadmistele. Eestis on surmakultuuri uurimisele pühendunud Marju Kõivpuu, kes on surmakultuuri suundumustest ning selle muutumisest kirjutanud nii üldises võtmes kui ka Eesti perspektiivis.

Uurides juba aegade tagust aega ning ammuseid kultuure on Elisabeth Kübler-Ross toonud välja, et surm on olnud ja tõenäoliselt ka jääb alatiseks inimestele ebaseadlikuks ning universaalseks hirmuks (Kübler-Ross, 1969: 2). Nimelt on tavapärast kõige lähedasemad kokkupuuted surmaga siiski lähedaste kaotamise moel, mis võib tekitada ellujääjatel nii kahetsust kui ka hirmu surma suhtes (Kübler-Ross, 1969: 3). Juba aegade algusest on erinevad usundid ning religioonid arutlenud ühtlasi küsimuse üle, mis toimub inimesega pärast tema siitilmast lahkumist (Kõivupuu, 2014: 60). Peamiseks arutelu kohaks võibki aga pidada just seda, kas inimene elab edasi ka väljaspool tema lähedaste mälestusi. Sotsiaalmeedia annab mälestamiseks võimaluse valmistada juba surmaeelselt luues platvormi, mis säilib ka pärast tema surma.

Surma ja leina peetakse inimeste (koos) eksisteerimise üheks fundamentaalseks fragmendiks,

mille mõjukus on uute meediatehnoloogiate leviku tõttu inimeste elus üha kasvamas (Wagner, 2018: 1). Hoolimata aga, et meditsiin on üha arenemas, ühendab siiski kõiki inimkonna liikmeid see, et mingil hetkel ootab meid ees meie elu lõpp. Tänapäeval ei saa aga surma enam pidada vaid peret või väikest sotsiaalset gruppi puudutavaks sündmuseks (Kõivupuu, 2014: 64). Sellises suunas surma tähenduse muutumise üheks põhjuseks võib pidada meedia arengut.

Meedia on põhjustanud surma pideva kohaloleku (Kõivupuu, 2014: 64). Luuletaja Vaapo Vaher on öelnud, et praegune kultuur on küllastumiseni täis surma (Vaher, 2001, Kõivupuu, 2014: 66 kaudu). Nimelt ei ole tänapäeval inimeste esimene ega ka ainus kokkupuude surmaga vahetu matuse või isikliku kogemuse näol. Samas aga laseme televisiooni kaudu surma endale üha lähemale, puutudes filmide kaudu surmaga kokku isegi igapäevaselt (Kõivupuu, 2014: 65). Meedia vahendab surma abstraktselt, tuues aga kaasa teatava võõrandumise surmast, kuna filmides ja televisioonis surevad inimesed jäävad meist kaugemale (Kõivupuu, 2014: 64). Personaalse sideme puudumise tõttu ei ole meil otsest kokkupuudet ning sellest tulenevalt ei pruugi mõjuda surm meile pealtvaatajatena niivõrd personaalselt.

Ka ajakirjanduse kaudu loome ise kokkupuuteid surmaga, mistõttu võib just ajakirjandus olla üheks põhjuseks, miks mõjub surm tänapäeval inimestele hirmutavana. Nimelt kajastatakse surma ajakirjanduses vägivaldse aktina, kas õnnetuse, mõrva, sõja või looduskatastroofide kaudu ning “normaalne surm” kui neutraalne osa inimese elust pakub meedia kaudu laiemale avalikkusele huvi vaid siis, kui tegemist on tuntud inimeste surmaga (Kõivupuu, 2014: 64). Kübler-Ross on maininud, et inimeste võime ennast kaitsta neist mittesõltuvate füüsiliste ohtude eest (näiteks sõjalised rünnakud ning looduskatastroofid) on vähenemas, kuid inimesed kipuvad psüühilise kaitse mehhanismina kasutama eitamist lähtudes juhtunu kaugusest (Kübler-Ross, 1969: 10). Suurenenud on inimeste teadlikkus surmast ning surnutest mitte tulenevalt suremuse massilisest suurenemisest vaid tulenevalt meedia ja eriti sotsiaalmeedia mõjust (Walter, 2015: 15). Seega jõuab rohkem surmaga seotud informatsiooni inimesteni, mis aga ei pruugi tekitada inimestes tunnet, et sama võib juhtuda nende endiga.

Nii on surmakultuuri kajastamist Eesti massimeedias seitsme tasemelise skaala loomise abil analüüsinud Halliki Harro-Loit ja Kadri Ugur (2011), lähtudes surma detailsest esitamisviisist, surma põhjusest, selle ettearvamatuses, lähedusest, ajalisest perspektiivist, hukkunute arvust ja nende prominentsusest (Harro-Loit ja Ugur, 2011). Autorid järeldasid toetudes uuringu

tulemustele, et ajakirjanduses kajastatakse eelkõige surma mõju elavatele ning lähtutakse siiski eelkõige uudisväärtuslikkusest (Harro-Loit ja Ugur, 2011). Samuti massimeedias leina kajastamist uuris oma magistritöös 2009. aastal Jaanika Hunt, kes leidis, et massimeedial on tänapäevases Eestis avalikkusele surmast teatamise ja leinast osa saamise funktsioon (Hunt, 2009: 25). Samuti pöörab autor tähelepanu sellele, et varasemalt ei ole inimesed julenud surmast rääkida (Hunt, 2009: 29), kuid surma kajastamist massimeedias võib pidada justkui surmakultuuri inimestele lähemale toomiseks. Samuti 2009. aastal kaitses oma bakalaureusetöö Mari Sõrmus (2009), kes uuris kuidas surma trükiajakirjanduses kajastatakse ning teisest küljest, millised emotsioone tekitab hoopis ajakirjanikes kui vastava sisu loojates surma kajastamine.

Spetsiifiliselt sotsiaalmeedia aga muudab erinevalt televisioonist või ajakirjandusest surma personaalsemaks (Walter, 2015: 15), kuna sellekohased teated jõuavad hukkunu tuttavateni igapäevaselt tavakasutuse eesmärgil kasutatavate kanalite kaudu. Sotsiaalmeedia annab võimaluse informeerida inimesi nendest surmajuhtumitest, mis traditsioonilises võtmes massimeediale piisavat uudisväärtust ei oma. Sotsiaalmeedia kaudu sekkuvad surmateavitused ning mälestused inimeste igapäevastesse toimetustesse nõudmata spetsiaalseid jõupingutusi nagu näiteks surnuaia külastamine nõuab (Walter, 2015). Seega muutub surmatemaatika osaks meie tavapärasest (sotsiaal)meedia kasutamispädevusest.

Tänapäevast surmakultuuri iseloomustabki aga matustetraditsiooni ja matuserituaalide nõrgenemine, kuna lahkumisrituaali soovetakse läbi viia nii lühidalt kui vähegi sobilik (Kõivupuu, 2014: 66). Samas aga leitakse, et lakoonilisi krematooriumi matuseid võib pidada emotsionaalselt kergemini talutava sündmusena, mille korraldust on võrreldud aga lennu- ja rongijaamas toimuvaga (Kiiker, 2012). Siiski on ka krematooriumi matuste puhul oluliseks probleemkohaks teadmatus, mida hukkunu lähedastele öelda, mis on viinud vormiliste ja ebapersonaalsete kaastundeavaldusteni (Kõivupuu, 2014: 66). Hetkel ongi ühiskonnas valdav olukord, kui vanu traditsioone ei peeta enam kehtivaks ning uusi kombeid surmaga toime tulekuks ei ole veel välja kujunenud (Kõivupuu, 2014: 66). Kübler-Rossi teooria leinaprotsessi kirjeldavad leinafaasid – eitamine, viha, kauplemine, depressioon ja leppimine (Kübler-Ross ja Kessler, 2005) – on kindlasti osa ka sotsiaalmeedia kasutajate leinast. Samas on aga oluline mõista, milliste faaside puhul valitakse oma tunnete väljendamise vahendiks just sotsiaalmeedia. Selles kontekstis võibki pidada leina väljendamist ning surma kajastamist

sotsiaalmeedias loomulikuks jätkuks teel leidmaks uuenduslik viis surma ning leinaga toimetulekuks tänapäevases ühiskonnas.

1.3.1. Sotsiaalmeedia surma vahendajana/leina platvormina

Kuigi väljaspool Eestit on surmakultuuri ning leinamist sotsiaalmeedias uuritud palju, põimub minu töö fookusega väga tugevalt kaks avastatud uuringut, mille tulemusi ühendan ka oma uuringu käigus kogutud andmetega. 2013. aastal avaldatud Jessa Lingeli uuringus “The Digital Remains: Social Media and Practices of Online Grief” keskenduti Facebooki kasutajate kommentaaridele, mis olid seotud blogipostituste ning artiklitega Facebooki strateegiate kohta surnute kontode haldamisel. Uuringu käigus jõuti järeldustele, milliseid probleeme kuid samas ka positiivseid võimalusi pakub ühe hukkunud inimese Facebooki konto säilimine. Ka Kelly R. Rossetto, P. J. Lannutti ja Elena S. Straumani 2015. aastal avaldatud uuringu fookuses oli uurida küsitluse kaudu inimeste seisukohti Facebooki kontrol toimuva kohta pärast mõne tuttava hukkumist. Uuringu käigus leidsid uurijad kasulikke ning probleemseid faktoreid, mis seoses Facebooki põhise leinamisega inimesi mõjutavad. Nende uuringute käigus kogutud tulemusi olen põiminud oma uuringu käigus kogutud andmetega ka järelduste peatükis.

Kuna sotsiaalvõrgustike kasutajaskond on maailmas väga suur, siis on paratamatu, et kasutajaid sureb igapäevaselt. Kõikidest hukkunud sotsiaalmeedia kasutajatest jäävad maha aga nende kontod, mille “elu” peaks sarnaselt nende omanikele surmahetkel seiskuma. Kuna sotsiaalmeedia on aga üles ehitatud võrgustiku põhimõttel, siis annab see surmaeelselt hukkunuga kontaktis olnud kasutajatele võimaluse hukkunu kontole ise sisu luua. Sotsiaalmeediapõhise leina ning mälestamise on võimalikuks teinud sotsiaalmeediakanalite omapära, kuna need põhinevad inimeste isiklikel profiilidel ning nende tegevusel (näiteks: grupid, ettevõtete lehed) (Klastrup, 2014: 143). Sotsiaalmeedia on hakanud mõjutama, kuidas lähedase kaotusega toime tullakse (Rossetto, Lannutti ja Strauman, 2015), kuna sotsiaalmeedia on loonud leina väljendamiseks ja üksteise toetamiseks vastava platvormi.

Kõige otsesemaks ning traditsioonilisemaks leinamise vormiks on varasemalt peetud matuseid, millel osalejatel on võimalus kollektiivselt kogeda ning ka jagada avalikult oma emotsioone (Lingel, 2013: 190). Kunagi varem pole aga leinamine olnud nii avalik protseduur kui praegu internetiajastul (Abidin, 2016). Veebipõhisus on muutnud leinamise mugavaks ning sellest

tulenevalt ka populaarseks, kuna sotsiaalmeedia kasutus ei nõua suuri rahalisi ressursse, see on lihtsasti ligipääsetav ning kasutajatele säilib siiski mingil määral anonüümsus (Rossetto, Lannutti ja Strauman, 2015: 975). Nimelt ei vaja leinamise väljendamine füüsilist kohaolu, vaid seda saab väljendada ka avalikkusega jagatud postituste kaudu.

Internetis aset leidev avalik leinamine muudab leinamise protsessi mingil moel individuaalsemaks, kuna oma leina väljendamiseks võib kasutada võimalust luua postitusi sotsiaalmeediasse ilma füüsilise kohalolekuta. Internet annab leinajale võimaluse väljendada oma emotsioone vähem piiritletud avalikus ruumis (Lingel, 2013: 191). Samas aga muudab teisest küljest siiski sotsiaalmeedia leinamise sotsiaalsemaks ning kollektiivsemaks, kuna see edendab suhtluse tekkimist erinevate leinajate vahel hoolimata nende geograafilisest asukohast (Rossetto, Lannutti ja Strauman, 2015: 975). Seega annab internetipõhine leinamine võimaluse hukkunu laiemale tutvusringkonnale osaleda leinamisprotsessis (Lingel, 2013: 192). Lisaks asukohale ei mängi sotsiaalmeediapõhise leinamise puhul rolli erinevalt reaalses elus toimuvast leinamisest ka leinajate religioosne kuuluvus (Rossetto, Lannutti ja Strauman, 2015: 975). Usulised traditsioonid ning rituaalid ei pruugi inimeste sotsiaalmeedia kasutuses selgelt ilmnedagi, mis tähendab, et hägusad ideoloogilised piirangud inimgruppide vahel võimaldavad kollektiivsemat leinamist.

Sotsiaalmeedia puhul on surmakultuuri uurimine Eesti mastaabis jäänud praegu vaid videote jagamise portaali Youtube piiridesse. Aastal 2010 uuris Liina Külv oma bakalaureusetöös, millistest elementidest eestikeelsed leinavideod koosnevad ja samuti oletatavaid leinavideote autoreid (Külv, 2010: 13-14). Autor leidis oma töös, et tänapäevases internetiühiskonnas on kogu leinavideote kokku panekuks vajalik informatsioon kergesti internetist leitav ning selleks ei ole vajalikud erilised oskused (Külv, 2010: 33). Surmakultuuri internetikeskkonnas Youtube uuris 2012. aastal oma bakalaureusetöös ka Mariliis Lemberpuu, keskendudes aga sellele, milliseid võimalusi pakub Youtube leina väljendamiseks, leinavideotes leiduvaid vahetekte ning nende videote kohta kirjutatud kommentaare (Lemberpuu, 2012: 4). Oma töös avastas autor, et internet annab võimaluse turvalises ja harjumuspäras keskkonnas leina vabalt väljendada, mida tavaelus ei pruugita välja näidata (Lemberpuu, 2012: 39).

Siinkohal on aga oluline välja tuua, et peale Youtube'i ei ole minu teada surmakultuuri uurimiseni sotsiaalmeedias Eesti-põhiselt veel keegi jõudnud. Vaadates aga, kui suurel hulgal on selleteemalisi uurimusi tehtud mujal maailmas, siis oleks kasvõi võrdlemiseks Eesti-põhised

uuringud väga kõnekad.

1.3.2. Kontode säilimine pärast nende omanike surma

Sotsiaalvõrgustikes on erinevad regulatsioonid, mis kontole selle omaniku surmaga rakenduvad. Üldiselt on kõige suurem otsustusõigus seoses hukkunu konto säilimisega surmajärgselt tema lähedastel. Mõnedes võrgustikes on aga kasutajatel võimalus enne oma surma määrata isik, kellele kujundlikult pärandatakse edasi konto haldamis- ja otsustusõigus. Tulenevalt sotsiaalmeedia üha suuremast rollist inimeste igapäevaelus, on ka reeglid aastate jooksul muutunud.

Facebookis kehtestatud süsteem seoses kontode säilimisega

Varasemalt on tekkinud probleeme sotsiaalvõrgustikes hukkunud kasutajate kontode kustutamise pärast surma, kuna selline tegutsemisviis võib olla vastuolus hukkunud kasutaja potentsiaalse tahtega (Hollon, 2013: 1036). Kuna sotsiaalmeedia on saanud tänapäeval kasutajate igapäevase elu lahutamatuks osaks, siis on olnud juhtumeid, kui kasutaja lähedased on tungivalt nõudnud konto säilimist, kuna nende eeldusel võiks just selline olla hukkunu soov (*Ibid.*). Mitmed arvamuseavaldajad on toonud välja vastumeelsuse seoses Facebooki poolt määratud reeglitega, sest nende hinnangul ei tohiks sotsiaalmeediaplatvorm kontrollida ega ette kirjutada, kuidas inimesed leinavad (Lingel, 2013: 192). Igal inimesel peaks olema valikuvõimalus, millisel viisil ja millises kanalis ta oma leina väljendada tahab.

Esimese sotsiaalmeedia kanalina on Facebookis kõikidel kasutajatel võimalus surmaeelselt määrata kindel isik (inglise keeles *legacy contact*), kellele ta pärandab oma konto haldamise õiguse (Graham, 2015). Surmajärgselt saab määratud *legacy contact* luua hukkunu kontole oma kasutajanime alt sisu ning otsustada, millised otsused konto säilimisega seoses edaspidi langetatakse.

Üldiselt on aga Facebooki kontodele täna määratletud kolm võimalust, mis rakenduvad hukkunu kontole pärast tema surma:

- 1) Esiteks on võimalus, et konto säilib täpselt sellises olukorras nagu see nägi välja vahetult enne surma (Facebook©, 2018a).

- 2) Teiseks võimaldab Facebook hukkuu lähedastel anda sisse taotluse hukkuu Facebooki konto kustutamiseks koos selle ajajoone, piltide ja postitustega, mis on tema kontole kogunenud (Hollon, 2013: 1036). Selle reegli puhul vajab mainimist, et taotluse esitaja saab olla vaid hukkuu lähedane sugulane või määratud isik (*legacy contact*). Taotlusele tuleb juurde lisada ka hukkuu sünni- ja surmatunnistus (Facebook©, 2018b).
- 3) Kolmandaks on Facebook kehtestanud hukkuu võimaliku tahtega vastuolu tekkimise vältimiseks kontode mälestamise (*memorialization*) võimaluse. See tähendab, et lahkunu Facebooki konto säilib, kuid see jääb püsima mälestuskontona koos vastava märgistusega. Hukkuu konto mälestamise soovi korral peavad hukkuu lähedased või määratud isik (*legacy contact*) täitma sellekohase avalduse ning kasutaja surma ka tõestama (Facebook©, 2018c).

Mujal maailmas on populaarne Facebookis nii-öelda RIP (*rest in peace*) gruppide loomine, kuhu kogunevad üht inimest leinavad ning mälestavad inimesed. Nende gruppidega saavad liituda ka need kasutajad, kes surmaeelselt hukkuu Facebooki sõprade hulka ei kuulunud (Klastrup, 2014: 147). Seda fenomeni on uurinud Taanis Lisbeth Klastrup (2014) keskendudes nendele Facebooki kasutajatele, kes tegelevad RIP gruppides hukkuu mälestamisega hoolimata sellest, et nad teda isiklikult ei tundnud. Klastrup nimetab selliseid sobimatuid uudishimust leinamisprotsessi sekkujaid ingliskeelsete terminitega “*emotional rubbernecks*” ja “*grief tourists*” (Klastrup, 2014: 147). Facebookis olevaid RIP gruppe on samastatud autoteede äärde rajatud mälestusmärkidega, küünaldega hukkuu maja juures või katastroofide toimumiskoha juurde toodud lilledega (Klastrup, 2014: 147). Samuti võib seda võrrelda ka kalmistutel jalutamise ja võõraste hauakivide juures. Facebookis aga on kõnealune fenomen võrreldav nende kaastundeavaldajate ja leina väljendajatega, kes pole olnud hukkunuga lähedaselt ning personaalselt seotud. Nende tegevus võib haavata aga omakorda neid Facebooki kasutajaid, kes tegelikult hukkuu lähiringkonda enne surma kuulusid.

Seega pakubki Facebook uue tehnoloogiana inimestele rohkem võimalusi kommunikeerimiseks erinevate võimalike väljendusviiside kaudu. Need nimetatud mitmekülgsed eneseväljendusviisid pakuvad aga Facebookis leinajatele erinevaid võimalusi, kuidas oma leina sotsiaalmeedias just endale sobivalt väljendada. Seega võib pidada sotsiaalmeediat üheks leinamisprotseduuri ning surma tähenduse mõjutajaks.

1.4. Uurimiseesmärk ja uurimisküsimused

Bakalaureusetöö üldiseks eesmärgiks on uurida, kuidas tajuvad aktiivsed sotsiaalmeedia kasutajad surma, surma tähenduse muutumist, sotsiaalmeedias toimuvat leinamist ning sotsiaalmeedias ringlevat surmaga seotud sisu. Kitsamateks eesmärkideks on tutvuda uuringus osalejate isiklike ettekujutlustega, millist sisu ning toiminguid nad oma kontodel pärast oma surma ette kujutavad. Samuti on eesmärgiks jõuda järelduseni, millised on uuringus osalejate personaalsed hinnangud sotsiaalmeediapõhisele leinamisele ja millele toetudes peetakse sobivaks mingit kindlat käitumisviisi ehk valikut seoses hukunu Facebooki konto säilimise ning sellele loodava sisuga. Nende eesmärkide täitmiseks olen püstitanud kolm uurimisküsimust.

Uurimisküsimused

1. Millisena tajuvad 20-25-aastased aktiivsed Facebooki kasutajad surma tähendust ja selle seost sotsiaalmeediaga?
2. Millistele argumentidele toetudes eelistavad uuringus osalejad oma Facebooki konto säilimist või selle kustutamist pärast nende surma?
 - Milliseid võimalikke probleeme ja riske nii-öelda “surnud kontode” ja nendega kaasneva kommunikatsiooni puhul tajutakse?
3. Kuidas kujutavad uuringus osalejad aktiivsete Facebooki kasutajatena enda kontole loodavat võimalikku sisuloomet pärast nende surma?

Esimese uurimisküsimusega tahan ma uuringu käigus mõista, millised kokkupuuted on noortel aktiivsetel sotsiaalmeedia kasutajatel üldiselt surmaga ning milline tähendus on nende jaoks surmal. Samuti tahan ma teada, millest tulenevalt on neis selline hoiak kujunenud ning kuidas mõjutab see nende suhtumist sotsiaalmeediasse pärast surma.

Teise uurimisküsimusega tahan ma uuringu käigus teada saada, milliseid ohte ning võimalusi tajuvad uuringus osalejad seoses hukunute sotsiaalmeediakontode säilimisega ning sotsiaalmeediapõhise leinamisega. Samuti on minu uurimiseesmärgiks teada saada, millised on uuringus osalejate teadmised kontodele kehtestatud reeglitest ning millised on uuringus osalejate eelistused seoses nende sotsiaalmeediakontode säilimisega pärast nende hukkumist.

Viimaks loodan ma visualiseerimise ning samaaegsete verbaalsete selgituste andmise kaudu

jõuda teadmiseni, kuidas kujutavad Facebooki kasutajad ette oma kontodel toimuvat pärast nende endi surma. Millised on nende eeldused ja eelistused seoses nende kontodele ilmuva sisuga.

2. MEETOD JA VALIM

Käesolevas peatükis tutvustan uuringus kasutatud kvalitatiivseid andmekogumis- ja andmeanalüüsi meetodeid ning annan ülevaate valimist. Kõikides alapeatükkides jagan põhjendusi, millest tulenevalt konkreetseid meetodeid ning valimi moodustamise viisi kasutasin.

2.1. Valim

Kvalitatiivse uurimisviisi puhul valitakse uurimisobjektid eesmärgipäraselt (Hirsjärvi jt, 2005: 155) ja sobivaks valimi suuruseks peetakse seda, mille abil on võimalik leida adekvaatsed vastused uurimisküsimustele (Laherand, 2008: 67). See on kvantitatiivse ja kvalitatiivse uurimisviisi suureks erinevuseks. Kuigi tavaliselt tehakse populatsiooni kohta üldised järeldused seda esindava valimi põhjal (Rämmer, 2014), ei ole kvalitatiivsete uurimismeetodite puhul üldistamine peamiseks eesmärgiks.

Kvalitatiivsetest meetoditest peetakse väikese arvu inimeste, kes on kättesaadavad, uurimiseks sobivaks meetodiks intervjuud. Bakalaureusetöös viisin mugavusvalimiga (võrgustikuvalimiga) valitud uuringus osalejatega läbi poolstruktureeritud intervjuud. Fookusgrupi asemel eelistasin sellise delikaatse teema puhul viia läbi individuaalsed intervjuud.

Mugavusvalimiga on uuringutulemustele toetudes kaugeleulatuvaid järeldusi ning üldistusi teha eriti keeruline, kuna tegemist on mittetõenäosusliku valimiga, mis tähendab, et valimisse sattumisel ei ole inimestel võrdsed võimalused (Rämmer, 2014). Uuringus osalejad on uurijaga isiklikult seotud kergesti kättesaadavatest eluvaldkondadest (Õunapuu, 2012; Rämmer, 2014), mis aga ei innustanud mind valima mulle kõige lähedasemaid inimesi (näiteks pereliikmeid). Uuringus osalejate näol ei ole aga tegemist minu jaoks võõraste inimestega, nii et ma olin intervjuude-eelselt tuttav nende suhtumise ning hoiakutega uuritavas teemavaldkonnas. Sellega välistasin võimaluse, et intervjuus arutletu võiks osalejaid mingil moel haavata. Valimi moodustamine võis aga põhjustada uuringus osalejate vabama suhtlusviisi võrreldes võhivõõra intervjuueerijaga.

TÄHIS	SUGU	VANUS
N1	Naine	20
N2	Naine	22
N3	Naine	20
N4	Naine	24
N5	Naine	20
M1	Mees	21
M2	Mees	25
N6	Naine	24
M3	Mees	24
N7	Naine	25

Tabel 1. Valimi koosseis

Käesoleva bakalaureusetöö puhul analüüsin ma kümme intervjuud, mille valimisse kuulusid seitse naissoost ja kolm meessoost intervjuueeritavat vanusevahemikus 20-25. Intervjuueerija ehk küsija tähisena on märgitud täht K ning intervjuueeritav ehk vastaja on märgitud sõltuvalt soost N ehk naine või M ehk mees. Intervjuueeritava tähises sisalduv number tähistab järjekorra numbrit, mitmenda oma soo esindajana intervjuueeritav uuringus osales.

2.2. Andmekogumismeetod

Bakalaureusetöös kasutan kvalitatiivset uurimismeetodit, mis keskendub mõõtmise asemel sõnalistele andmetele (Laherand, 2008: 15) ning mille lähtekohaks on tegeliku elu kirjeldamine (Hirsjärvi, Remes, Sajavaara, 2005: 152). Just kvalitatiivsed uurimismeetodeid kasutatakse kui keskendutakse uuringus osalejate poolt väljendatud tähendustele ja tõlgendustele ilma üldistamata (Laherand, 2008: 15 ja 23), mis tähendab, et uuringu eesmärgiks on jõuda tähendusliku sisuni. Seega kasutatakse kvalitatiivsete uuringute puhul meetodeid, mis annavad uuringus osalejatele võimaluse oma individuaalset maailmavaadet edasi anda.

Uurimisküsimustele vastamiseks kasutan ma meetodina intervjuud, mida võib nimetada vestluseks, millel on eelnevalt kirja pandud eesmärk (Laherand, 2008: 176). Bakalaureusetöö teema kontekstis on intervjuu meetodina sobilik, kuna verbaalse väljenduse kaudu on uuringus osalejatel võimalus väljendada ennast keele kaudu võimalikult vabalt (*Ibid.*). Ühtlasi võib intervjuu valikut pidada põhjendatuks, kui soovitakse saada põhjalikku infot (Laherand, 2008: 176, Hirsjärvi jt, 2005: 192), milleni uurija muude meetodite kaudu ei pruugiks jõuda. Intervjuu käigus on võimalik koheselt küsida täpsustavaid küsimusi ning üldiselt peetaksegi intervjuu suurimaks eeliseks selle meetodi paindlikkust (Hirsjärvi jt, 2005: 191). Uuringu läbiviija saab koheselt kohandada uurimisplaani lähtudes olukorrast, mis nõuab uurijalt aga oskuslikkust.

Intervjuud peetakse sobivaks meetodiks, kui uuritakse emotsionaalselt tundlikke või õrnu teemasid (Laherand, 2008: 176, Hirsjärvi jt, 2005: 193), mille hulka surma suhtumise ning selle tähenduse uurimine kahtlemata kuuluvad. Kuna uuringu eesmärgiks on uurida aktiivse sotsiaalmeedia kasutaja tõlgendusi ja arvamust indiviidina ning tegemist on delikaatse ning intiimse teemaga, siis pean sobivaks just individuaalset intervjuud. Tundliku teema uurimisel peetakse sobivaks poolstruktureeritud ehk teemaintervjuud, mille kaudu saab vältida intervjuu fookuse liiga laiaks muutumist võrreldes täiesti struktureerimata intervjuuga (Laherand, 2008: 181, Hirsjärvi, 2005: 195). Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaasis eristatakse poolstruktureeritud intervjuud teistest intervjuutüüpidest selle poolest, et koostatud on intervjuukava, milles on küsimuste järjekorra muutmine ja täpsustavate küsimuste küsimine õigustatud (Harro-Loit, Kello, Lepik jt, 2014, Hirsjärvi jt, 2005: 195). Seega muudab poolstruktureeritud intervjuu uuringu läbiviimise eriti paindlikuks, kuid nõuab uurijalt oskust ning tähelepanelikkust.

Kuigi Laherand mainib oma raamatus “Kvalitatiivne uurimisviis” (2008), et algajal uurijal piisab kvalitatiivse uuringu puhul ühest uurimisstrateegiast, kasutavad kogenumad uurijad üldjuhul representatiivsemate tulemuste saavutamiseks ühe uuringu puhul mitut strateegiat. Kasutan bakalaureusetöös lisaks poolstruktureeritud intervjuule ka loovuurimismeetodi fragmente, mis tähendab, et verbaalsetele andmetele lisandub multimodaalsuse aspekt, mille puhul kogutakse andmeid lisaks sõnalisele infovahetusele ka visuaalsete andmete kaudu (Laherand, 2008: 176). Loovuurimismeetodeid kasutatakse just tundlike teemade uurimise puhul (Murumaa-Mengel, 2014), kuna see annab võimaluse uurida protsessi, mille käigus inimene kasutab oma mõistust nii suuliselt väljendudes kui ka käelise tegevuse kaudu (Gauntlett ja Holzwarth, 2006). Minu uuringu jaoks on sobiv rööpne loominguline protsess, mis tähendab, et uuringus osaleja saab käelise tegevusega samal ajal loodut selgitada (Murumaa-Mengel, 2014). See tähendab, et inimene saab paralleelselt selgitada paberile kujundatud ega pea piirduma vaid suulise väljendusega.

Traditsioonilised kvalitatiivsed uurimismeetodid (näiteks intervjuu) nõuavad üldiselt seda, et osalejad peavad suutma vahetult pärast küsimuse esitamist verbaalselt edasi anda oma seisukohti või arvamusi (Gauntlett ja Holzwarth, 2006). Enamik inimesi ei suuda aga küsimusele vastates korrektses keeles koheselt kirjeldada, miks nad teatud viisil käituvad või miks on neil tekkinud teatud eelistused (*Ibid.*). Minu uurimisteema ning valimi puhul tuleb lisaks arvesse võtta, et noored inimesed ei pruugi olla varem surmale mõelnud, mistõttu võib vastuste genereerimine vajada rohkem mõttetööd. Loovuurimismeetodiga saab anda uuringus osalejale võimaluse oma vastuse peale rohkem mõelda ning seda vastamise ajal erinevatelt külgedelt analüüsida. Sellisel viisil võib olla võimalik koguda representatiivsemaid vastuseid. Seminaritöö ehk pilootuuringu käigus jõudsin mõistmiseni, et valminud joonistused ei pruugi anda tulemuste poolest uuringule lisaväärtust, kuid uuringus osalejatel oli visualiseerimise tehnikast abi, leidmaks aspekte, mis vaid verbaalse väljendusviisi puhul ei oleks esile kerkinud.

Intervjuud, mille käigus lasin uuringus osalejatel kolmandale uurimisküsimusele vastuse saamiseks ka visualiseerida, toimusid näost-näku suhtluses. Kokku kümnest intervjuust toimusid esimesed kolm seminaritöö uuringu raames. Intervjuud toimusid erinevates oludes. Viie intervjuu puhul oli intervjuude läbiviimise kohaks tavapäraselt õppetöökõlmõeldud ruumid, mis olid intervjuueeritavatele tuttavad. Kaks intervjuud toimusid vabas õhus ning ülejäänud kolm toimusid intervjuueeritavate endi personaalsetes eluruumides. Esimesed seitse

intervjuud toimusid hommikul või päevasel ajal. Ülejäänud kolm, mis viisin läbi intervjuueeritavate enda kodudes, toimusid õhtupoolikul. Üheski intervjuu läbiviimise kohas või ruumis ei viibinud kõrvalisi isikuid, mis andis võimaluse intervjuueeritavale rääkida vabalt ning mitte mõelda kõrvaliste isikute tähelepanu peale.

Intervjuude käigus toetusin varasemalt loodud intervjuukavale (Lisa 1), mis koosnes viiest osast. Esimeses ehk sissejuhatavas osas palusin intervjuueeritavalt kirjeldada veidi nende kokkupuudet surmaga ning seejärel uurisin, milline tähendus on nende jaoks surmal. Teises osas sai intervjuueeritav kirjeldada kokkupuuteid surmakultuuriga Facebookis ning uurisin intervjuueeritava suhtumist sotsiaalmeediapõhisesse leinamisse, et leida võimalikke argumente, millest lähtuvalt suhtutakse oma Facebooki kontode säilimisse. Kolmandas osas arutlesime Facebookis määratletud reeglite üle seoses hukkunute kontodega. Neljandas osas keskendusin uuringus osaleja isiklikule eelistusele ning ettekujutlusele. Intervjuuga samal ajal lasin visualiseerida uuringus osaleja isiklikku Facebooki profiili. Viendas ehk kokkuvõtlikus osas sai uuringus osaleja refleksioonina analüüsida, milliseid emotsioone uurimisteema temast tekitas. Intervjuukava kõik viis osa jagunesid omakorda peamisteks küsimusteks, järelküsimusteks ning täpsustavaks küsimusteks (Rubin ja Rubin, 2005). See tähendab, et lisaks kirjapandud järelküsimustele esitasin intervjuude käigus ka selliseid küsimusi, mis intervjuukavast puudusid.

Kõik kümme intervjuud kestsid vastavalt 39-59 minutit ning intervjuude transkriptsioonid on lisatud bakalaureusetööle eraldi failina tulenevalt uurimisteema delikaatsusest.

2.3. Andmeanalüüsi meetod

Bakalaureusetöös kasutan kvalitatiivset sisuanalüüsi, mis võimaldab uurijal keskenduda tekstis peituvatele tähendustele (Kalmus, Masso ja Linno, 2015). Kvalitatiivse sisuanalüüsi puhul ei ole oluline koodide esinemissagedus, mistõttu ei kasutata rangelt paika pandud kodeerimisjuhendit, vaid koode võib lisanduda ning need võivad analüüsi käigus muutuda (*Ibid.*).

Täpsemalt analüüsin kogutud andmeid induktiivselt, mis tähendab, et koodid ning kategooriad tuletatakse konkreetsetest analüüsitavatest andmetest (Kalmus, Masso ja Linno, 2015).

Juhtumiülene ehk horisontaalne analüüs (*cross-case analysis*) annab võimaluse erinevalt juhtumipõhisest analüüsist rohkem üldistada, kuna erinevatest läbiviidud intervjuudest kogutakse kokku konkreetse teema alased tekstilõigud (*Ibid.*). See tähendab, et kategoriseerin transkriptsioonide põhjal sarnased ja erinevad mõtted.

Kogutud andmete analüüsi esmaseks etapiks oli läbi viidud intervjuude transkribeerimine. Transkribeerimise puhul tuleb kaitsta uuringus osalejate anonüümsust, millest tulenevalt peab vältima märkmeid, mis võivad põhjustada uuringus osaleja äratundmist (Laherand, 2008: 281). Seega asendasin transkriptsioonis intervjuus osalejate nimed tähistena, millest on antud ülevaade käesoleva peatüki esimeses alapeatükis *Valim*.

Kodeerimise eesmärgiks on jagada tekst erinevateks osadeks, nendest osadest arendada kategooriad ning kategooriatest luua süsteem teksti tähenduste mõistmiseks (Laherand, 2008: 286; Kalmus, Masso ja Linno, 2015). Kodeerimise võib andmeanalüüsi meetodina jagada kaheks etapiks: esmalt tähistatakse tekstilõigud koodidega ning seejärel jagatakse koodid kategooriatesse.

Intervjuude transkriptsioonide kodeerimiseks kasutasin induktiivset ehk avatud kodeerimisstiili, mis võimaldab teksti detailse lahti seletamisega süveneda uuringus osaleja mõttemaailma ning selle käigus dekodeerib uuringu läbiviija tähendusi (Kalmus, Masso ja Linno, 2015). Koodide loomisel lähtusin otseselt analüüsitavast tekstist ehk transkriptsioonidest ning koodidele antud nimed põhinevad minu tehtud üldistustel. Sellisel viisil loodud koode nimetatakse avatud koodideks (*Ibid.*). Visualiseerimise teel kogutud andmeid analüüsisin samade koodide järgi, mida kasutasin ka intervjuude käigus kogutud andmete analüüsimisel. Uuringus osalejad jagasid visualiseerimisega samaaegselt selgitusi kujutatava kohta.

Ülevaade kasutatud koodidest on lisatud käesoleva bakalaureusetöö lisadesse (Lisa 3).

2.4. Tundliku teema uurimise eetika

Surmaga seotud uuringute sisu peetakse eeskätt võrdlemisi personaalseks, tulenevalt emotsionaalsusest, ning jutustavaks kirjeldades uuringu käigus kogetut (Borgstrom ja Ellis,

2017: 94). Surm ning leinamine igapäevase elu osana näitab, et selles vallas on üldjuhul kogunud isiklikke kogemusi ka uuringu läbiviija, kes võib empaatiavõimelisena proovida uuringus osalejaid oma kogetuga toetada. Seega võib järeldada, et surma tähenduse ning surma suhtumise uurimisel peetakse uuringu läbiviija emotsionaalset seotust uurimisteemaga mõõdapääsmatuks. Uuringu läbiviija peab surmaga seotud teema uurimise puhul selgelt mõistma, kuidas tema eeldused ja varasemad kogemused konkreetse surmatemaatilise kontekstiga kõnealust uuringut raamistavad (Relf ja Rolls, 2006: 288). Seetõttu valisin uuringus osalejateks sellised inimesed, kellega ei ole minul isiklikult olnud kokkupuudet seoses sama inimese surmaga, et vältida surma tähenduse võrreldavust.

Arvesse tuleb võtta, et surma kui väga delikaatse teema puhul on eraldi välja toodud, et algajatel uurijatel võib sellise fookusega uuring tekitada eriliselt negatiivseid ning väljakutseid tekitavaid tundeid (Borgstrom ja Ellis, 2017: 95). Paratamatult kõnelesid oma ettekujutlusele ning tõlgendustele lisaks uuringus osalejad ka oma varasematest kurbadest kokkupuudetest mõne neid puudutava surmaga, mis tekitasid nii intervjuueeritavates kui ka minus uuringu läbiviijana kurbi emotsioone.

Kuna kvalitatiivse uurimisviisi puhul lasevad uuringus osalejad uuringu läbiviija ligi väga isiklikule informatsioonile, siis on oluline, et uurijal oleks uuringus osalejatelt informeerituna antud nõusolek (Laherand, 2008: 50). See tähendab, et uuritav on juba uuringus osalemise eelselt teadlik, millist informatsiooni tema käest oodatakse. Kuna surm on väga delikaatne teema, siis on eriti oluline, et uuringus osalejad oleksid juba eelnevalt kursis, milliseid teemasid uuringu käigus käsitletakse. Käesoleva bakalaureusetöö nõusoleku vorm on lisatud lisadesse (Lisa 2).

Intiimsete ja delikaatsete teemade uurimisel soovitatakse intervjuu puhul kasutada intervjuueeritavaga võimalikult sarnastesse ühiskondlikesse gruppidesse kuuluvat intervjuueerijat (Laherand, 2008: 185). Kuna minu bakalaureusetöö puhul on uuringus osalejad valitud mugavusvalimiga, siis on mingil määral paratamatu, et uurimisobjektideks osutusid minuga sarnase sotsiaalse taustaga inimesed. Nimelt kuuluvad intervjuueeritavad uuringu läbiviijaga sarnaselt üsna väikesesse vanusevahemikku ning sarnaselt minule uurijana on kõik uuringus osalejad samuti tudengid.

Praegusel hetkel pean oma uurimisteema puhul heaks valikuks mugavusvalimit, kuna sellisel

viisil on kergem vältida olukordi, kus uuringus osalejatel võib olla varasemast valusaid kogemusi uurimisteemaga. Surma tähenduse ning tõlgenduste uurimisel on kindlasti väga oluline valida uuringus osalemiseks nii-öelda turvalised inimesed, keda uurimisteema liiga valusalt ei puudutaks.

Otsustasin individuaalse intervjuu kasuks just uuritava teema delikaatsuse ning intiimsuse pärast. Surm ning lein on inimeste elu väga isiklikud osad, mis tähendab, et inimestele ei pruugi olla meelepärane jagada avalikult paaris- või fookusgrupiintervjuu käigus teistega nii isiklikku ning intiimset informatsiooni. Seega loob individuaalne intervjuu teatava usaldussuhte intervjuueeritava ning uuringu läbiviija vahel.

Nagu ka mainitud, siis uurija kohustuseks peab olema uuringus osalejate anonüümsuse kaitsmine. Surma ning leinamise kui delikaatsete temade uurimine võimendab selle kohustuse olulisust, kuna uurija kaudu ei tohi jõuda kolmandate osapoolteni uuringus osalejate poolt uurijale usaldatud informatsioon. Informatsiooni jagajal on õigus nõuda mingi osa avaldatud informatsiooni välja jätmist uurimistulemustest. Anonüümsuse säilitamine on oluline ka uuringu tulemuste kajastamisel. Nagu juba valimit tutvustavas osas mainitud, siis olen osalejate privaatsuse kaitsmiseks kasutanud nende nimede avaldamise asemel tähiseid. Ka visualiseeriva osa puhul on osalejate nimed joonistustel anonüümsuse säilitamise eesmärgil kinni kaetud.

Seega tuleb juba uuringu läbiviimise eelselt arvestada tundliku teema uurimise puhul tekkivate võimalikke probleemidega uuringu käigus. Samuti tuleb uuringu tulemuste analüüsimise ning esitamise puhul arvestada teatavate eetiliste tingimustega, et kaitsta uuringus osalejate anonüümsust.

3. TULEMUSED

Käesolevas peatükis esitlen intervjuude käigus kogutud andmeid. Analüüsi ilmestamiseks on lisatud väljavõtted transkriptsioonidest, mis pärinevad kümnest läbiviidud intervjuust. Tekstinäidete eristamiseks analüüsitekstist on väljavõtted pandud kaldkirja ning tsitaatide lühendamise puhul kasutatud märgistust [...].

3.1. Surma tähendus

Noorte inimestega surmast rääkimisel tuli paratamatult esmalt välja, et puuduvad isiklikud ettekujutlused enda surma kohta. Surma tähenduse suurima mõjutajana nimetati isiklikku kogemust peamiselt sugulaste ning koduloomade surmaga. Seetõttu peab enamik uuringus osalejatest surma traumaatiliseks kogemuseks seoses negatiivsete emotsioonidega: kurbus, hirm, depressioon.

M1: “Pigem ma mõtlengi et olen kokku puutunud lähedaste kaudu, et see on olnud väga hirmus, väga ebameeldiv, väga kurb. [...]Et väga negatiivsed mõtted, et mida ma edasi teen, kuidas ma sellest depressioonist välja saaksin, kuidas edasi elada.”

Samuti nimetati juba intervjuu alguses, kuidas pidevalt proovitakse vältida nii kõnealusel teemal rääkimist kui ka loomulikult sellega kokkupuutumist igapäevases elus.

Samas mainiti mõnel korral, kuidas surma suhtutakse kui elu loomulikku sündmusesse, surma nimetati saatuseks hoolimata inimeste tahtest. Samuti toodi välja paratamatuse aspekti väga lähedaste inimeste puhul, kuna uuringus osalejate sõnul ei ole neil õnneks olnud kogemusi lähedaste noorte sugulaste ootamatute surmadega.

M2: “[...], mis teha, see on elu, inimene tõesti oli üle 90 aasta vana. Et seal pigem mõtlesin, et oleks hea kui elaks ise nii kaua. Et ses mõttes on surm nagu paratamatus.”

Seega jagunes uuringus osalejate jaoks surma tähendus üldiselt kolmeks. Esmalt nende arvamus, kelle jaoks kaasnevad surmaga vaid negatiivsed emotsioonid. Teiseks hoiak, mille kohaselt peetakse surma paratamatuks elu osaks, mis on kõikidel inimestel ühine. Kolmandaks tõi vaid üks intervjuueeritav välja surma positiivse tähenduse.

N3: *“Ja noh üldiselt, eriti kui tehakse nagu matused, noh laibamatused mitte ei põletata. Et siis väga palju elu saab sellest ju toitaineid, mis on minu meelest ka väga positiivne.”*

Surma tähendust mõjutab ka see, milline on uuringus osalejate usk elu või hinge jätku pärast inimeste bioloogilist surma. Nimelt toodi välja, et need, kes usuvad ümbersüüdi uude ellu, nende jaoks võib see lohutust pakkuda ning nad ei pruugi surma nii väga karta.

M1: *“Aga üks inimesed ongi erinevad ja mõni kardabki paaniliselt seda lõppu samal ajal kui mõni teine juba ootab oma uut elu.”*

Seega mõjutavad inimeste jaoks surma tähendust isiklikud kokkupuuted lähedaste kaotamisega; kas surma peetakse traagiliseks või loomulikuks sündmuseks tema eluteel ning millised on erinevad uskumused surma lõplikkuse kohta.

3.1.1. Surma tähenduse muutumine

Intervjuudest tuli välja ka mitmeid aspekte, mille põhjal tajuvad noored, et surma tähendus on aastate jooksul muutunud. Nimelt võrreldi palju surma tähendust enda põlvkonna ning vanavanemate põlvkonna vahel. Esiteks leiti, et võrreldes praegusega puutusid varasemalt inimesed surma ja surnutega rohkem kokku personaalses mõttes.

N5: *“Et vanasti tegelesid inimesed ise nendega, kes ära surid. Neid ju pesti enne matuseid kodus ja nii edasi.”*

Tänapäeval puutume aga uuringus osalejate hinnangul rohkem kokku nende inimeste hukkamisega, keda me ise personaalselt ei tunne. Toodi välja, et seda võimaldab tehnoloogia areng meedia ning sotsiaalmeedia näol, mis on praegu meiega igapäevaselt igal pool kaasas.

N7: *“Aga muidu ikka ju tänapäeval on see uudistemajandus mis toob nagu surma meie igapäeva toimetustesse sisse. Et ikka vähe on neid päevi kui lehes või “AK”s õhtul ei räägita mingist räigest õnnetusest või katastroofist.”*

Mitmed uuringus osalejad tõid ka välja, kuidas igapäevased surmateated muudavad seda, kuidas nende uudiste üleküllus inimestele mõjub ning nende jaoks surma tähendust muudab. Mitmetes intervjuudes kordus mõte, kuidas tänapäevases meedias on surmatemaatikat nii palju,

et see on muutunud justkui harjumuspärasemaks.

N7: *“Noh, ütleme nii et võiks ju vastata, et kurvaks muudavad ikka need uudised aga tegelikult [...] no peaaegu iga päev võid leida mingi surmaga seotud sündmuse või uudise. Et inimesed on kuidagi nagu tuimaks muutunud juba.”*

Samas tõi üks intervjuueeritav huvitaval kombel välja, kuidas tema hinnangul on surmajuhtumite sagedus praeguse ja mitmekümneaastate taguste aegadea võrdne, kuid muutunud on inimeste enda roll hukkumisel. Nimelt tõi ta välja, et mitmekümnete aastate taguses ajas oli inimeste surmade põhjuseks eelkõige haigused ja sõjad. Praegu aga arvab ta, et noored tekitavad surmaga mängides tänapäeval ise endale rohkem eluohtlikke olukordi tulenevalt surma tähenduse ebaolulisusest nende jaoks. See näitab, kuidas surma tähendus on aja jooksul muutunud. Noored peavad surma justkui kaugelseisvaks ning arvatakse, et nendega sama ei juhtu.

M1: *“Samas vaatad uudistes on reaalselt iga päev ju selliseid olukordi, kus noored inimesed hukuvad purjus autoga sõites ja muud sellised mängud surmaga.”*

Seega oleme me meedia kaudu rohkem kursis nende inimeste surmadega, keda me personaalselt tunda ei pruugi, mis on muutnud meie jaoks lakkamatute uudiste kaudu massimeedias surma harjumuspäraseks. Seetõttu võib tunduda surm meie jaoks kaugel ning me ei kujuta ette, et see võiks meiega juhtuda.

3.1.2. Sotsiaalmeedia surma tähenduse muutjana

Surma tähenduse puhul toodi välja ka aspekte, mida sotsiaalmeedia on muutnud nii surma levimise kui ka leinava sisu jagamise puhul. Nimelt arvatakse, et surm jõuab kindlasti tänu sotsiaalmeediale surmateadete kaudu kiiremini inimesteni. Ammustel tehnoloogia arengu eelsetel aegadel levis surmateade otseselt indiviidide kaudu, meedia areng andis võimaluse jagada surmakuulutust massimeedias, nüüd jõuab sadade inimesteni informatsioon sotsiaalmeediapostituse kaudu väga vähese ajaga.

N1: *“Mul on oma suguvõsas üks juhtum olnud, kus [...] üks mu sugulane sai teada, et tema vanaema on surnud läbi Facebooki.”*

See näitab, kuidas on surmateadete levimine aja jooksul muutunud. See tähendab, et sotsiaalmeedia positiivse omadusega jagada kiirelt ja laialatuslikult informatsiooni, kaasneb oht, et Facebooki kaudu jõuab surmateade liiga kiiresti nende inimesteni, kes peaksid sellekohast teavet kuulma personaalsemate kanalite kaudu.

Lisaks surmateadetele nimetati surmaga kaasnevat leinamist loomulikuks protsessiks. Nimelt arvatakse, et sotsiaalmeedia annab võimaluse rohkematele inimestele ka oma leina väljendada, mille käigus näost-näku kaastunde avaldamise osakaal väheneb.

M3: *“[...] see on nende viis surmast üle saamiseks. [...] Tuleme jälle selle juurde tagasi, et kõik inimesed leinavad omamoodi. Mõne jaoks ongi sotsiaalmeedia leinamisele õige koht.”*

Sotsiaalmeedia on platvorm, kus inimesed jagavad väga isiklikku sisu, kuid uuringus osalejate hinnangul on surma tähendus nende jaoks liiga personaalne, et sellega seonduvat kogu maailmaga jagada. Mõistetakse, kuidas sotsiaalmeedias jagatud sisu ongi kogu maailmale näha. Seega on nende jaoks surma ja leina jagamine sotsiaalmeedias liiga isiklik ning privaatsus on nende jaoks olulisem.

N7: *“Et mina arvan, et lein on liiga isiklik ja liiga selline tugev asi. Et see on liiga tugev asi, mida Facebookis väljendada. Et Facebookis ikka see pealiskaudsuse maik jääb külge.”*

Uuringu käigus ilmnes, et ükski noortest intervjueeritavatest ei ole varasemalt mõelnud oma sotsiaalmeediale surma järgselt. Uuringus osalejad leidsid, et nad ei pea sotsiaalmeediat enda jaoks niivõrd tähenduslikuks ning oluliseks hoolimata sellest, et nad on Facebooki igapäevased kasutajad. Mitte ühelegi noorele intervjueeritavale ei ole varasemalt aga oma surmale mõtlemise kontekstis pähegi tulnud nende sotsiaalmeediakontodel toimuv pärast surma. Uuringus osalejad leidsid, et hoolimata väga aktiivsest Facebooki kasutamisest ei peeta selle rolli ning olulisust siiski piisavalt tähenduslikuks.

N6: *“Absoluutselt ei ole mõelnud Facebookile peale surma. Kuigi, ma olen sellega iga päev ju meeletult ühenduses [...] et ta on mul nagu kodu, seal on reas kõik minu asjad ja minu inimesed on ju selle sees.”*

Seega toodi välja, kuidas Facebookil on meie elus väga suur roll ning selle kasutus on igapäevaselt väga aktiivne. Kuid samas kaasneb vastuolu, kuna siiski on surmajärgse Facebooki tähendus kasutajatele pigem teisejärguline, millele ei olda tähelepanu pööratud.

Üks intervjuueeritav juhtis tähelepanu aga sellele, et uuringu teema tutvustamise järgselt intervjuuks valmistumine pani teda esmakordselt vaatama Facebooki surma kontekstis. Nimelt mainiti, et juba intervjuueelselt oli neil selge teadmiste puudus. See viitab sellele, et uuringuteema on vähemalt konkreetsete uuringus osalejate jaoks uudne ning ka mõtteainet pakkuv.

3.2. Kontode säilimine

Intervjuude käigus ilmnis, et ükski uuringus osaleja ei omanud enne bakalaureusetööga kokku puutumist teadmisi võimaluste kohta, mis Facebookis on sätestatud seoses kontode säilimisega pärast nende omanike surma. Põgusalt oldi kursis vaid tulenevalt varasemast kogemusest, et surnud inimese Facebooki konto on sõbralistist kustunud. Vaid üks uuringus osaleja oli teadlik kõnealustest sätetest, kuid sellekohase informatsiooni allikaks oli varasemalt minu uuringus osalenu, kes tutvustas sõbrale intervjuu käigus kogutud teadmisi. Valdavast teadmatusest tulenevalt tutvustasin põgusalt intervjuu käigus osalejatele Facebookis kehtivaid reegleid ning käesolevas alapeatükis näitan, millised on nende esialgsed hinnangud tutvustatud reeglitele. Ühtlasi nimetan ohte ja võimalusi, mis nende reeglitega kaasnevatena välja toodi.

Kontode säilimise puhul nimetati paratamatult seost sellega kuivõrd aktiivselt me tegelikult igapäevaselt Facebooki kasutame. Nimelt on Facebook lahutamatu kaaslane enne surma, mistõttu ei peaks intervjuueeritavate hinnangul tegelikult inimese surm otseselt tema sotsiaalmeediakontot mõjutama.

N6: “Et kõik on ju Facebookis, et miks peaks siis peale surma see muutuma. Miks peaks see osa siis koos inimese eluga läbi saama.”

Kuna konto kustutamise või mälestamise üle saavad Facebookis otsustada vaid lähedased perekonnaliikmed, siis toodi välja perekonnasuhete varieeruvuse aspekt, hoolimata minu uuringus osalejate isikliku kokkupuute puudumisest antud probleemiga. Nimelt mõisteti

probleemi kui hukkunul puuduvad nõutavad pereliikmed, suhtlus nendega ei ole olnud pidev või puudub üldse.

N3: *“Et muidu ütleks, et perekond, aga mõnel inimesel on perekonnaga väga halvad suhted või tal ei olegi enam perekonda. [...] Ma arvan, et Facebook võiks muuta seda reeglit, et lisaks perekonnale saaks otsustada ka mõni lähedasem sõber.”*

Seega näitab see minu töö kontekstis, kuidas lähedastele perekonnaliikmetele lisaks võiks olla võimalus Facebooki konto säilimise üle otsustada ka mõnedel lähedastel sõpradel, kellega võib suhtlus olla surmaeelselt aktiivsem kui ametlike sugulastega. Samas arvavad intervjueeritavad, et *legacy contacti* määramine annab võimaluse konto omanikul endal mingil määral sõna sekka öelda, kui neil peaks olema konto säilimise kohta kindel arvamus. Nimelt saab sedasi määratud isikut teadvustada enne surma oma eelistusest.

M1: *“Muidugi noh äkki kui sa määrad kellegi, et kes sinu konto eest otsustama hakkab, siis nagu saad sa äkki enne surma teda siis teavitada sellest [...], mida sina tahaksid, et sinu kontoga ette võetaks.”*

Konkreetselt minu uuringus osalejatest kõik oskasid nimetada ühe lähedase perekonnaliikme, kes nende konto säilimise küsimuse enda lahendada võtaks. Lähtudes oma isiklikust elust tõi esimene intervjueeritav välja, miks on just pereliikme määramine sobilik. Nimelt leidis ta, et perekondlikud suhted võivad olla sõprussuhetest stabiilsemad ning kestvamad.

N1: *“Et kui sa oma hetkelise hea sõbra lisad, siis ilmselt ei pruugi alati suhelda nõnda aktiivselt. Kunagi ei tea. Aga pereliige tundub nagu hea valik.”*

Perekondlike suhete juures toodi ühtlasi välja, et kuna üldiselt peetakse just pereliikmeid hukkunu kõige lähedasemateks inimesteks, siis eeldatakse, et Facebook ei pruugi leina ajal perekonnale isegi meelde tulla. Samas aga arvati, et mingil hetkel selle peale siiski mõeldakse kas valusa kokkupuute järgselt või lihtsalt surmajärgsete toimingute käigus.

N2: *“Aga nagu kui mingi aeg on juba mööda läinud. Tuleb à la telefonileping üles öelda või pangakaart kinni panna. [...] Et mingi hetk on vaja need asjad ära teha, et siis noh Facebooki kontoga tegelemine läheks äkki sinna alla umbes.”*

Üldiselt eelistavad kaheksa intervjueeritavat, et nende kontod mingi kindla aja möödudes pärast

nende surma sulgetaks, nimetati nii paari nädalast kui poole-aastast säilimisperioodi. Kaks meessoost intervjueritavat avaldasid, et nende hinnangul võiksid nende kontod siiski säilida, kuna vastasel juhul tahetaks justkui inimese eksisteerimist unustada.

M1: *“Mina arvan, et las ta jääks, las jääb see mälestus, et inimesed saaksid tulla ja vaadata, et mis ma olen sinna pannud. Saavad oma uudishimu rahuldada. Et kui kustutatakse, siis sinust see viimane jälg nagu kaob. Et see on minu meelest nagu veel hullem. Et jääb mulje, nagu seda inimest ei olekski olnud kunagi.”*

Seega ilmnes intervjuude käigus, et hukkunute Facebooki kontodele määratud võimalustega ei olnud intervjueritavad valdavalt varasemast tuttavad. Üldiselt aga peeti tutvustatud võimalustest sobilikuks, et otsustusõigus konto säilimise üle on pereliikmetel, kuna vähemalt uuringus osalejate jaoks on perekonnaliikmed kõige lähedasemad inimesed. Samas aga toodi välja, kuidas see otsus ei oleks kindlasti nende lähedastele prioriteetne, vaid meenuks mingi aja möödudes.

3.2.1. Võimalused

Peamise võimalusena, mis surnud inimeste kontode säilimine kaasa toob, nimetati mälestamist ning oma leina väljendamist hukkunud inimese kontol. Nimelt peetakse kontot platvormiks, kuhu saavad teised kasutajad ise hakata looma mälestavat sisu kas oma leina väljendamise eesmärgil või tahtmisega teiste inimestega jagada hukkunut meenutavaid seiku. Nimelt meenutas üks intervjueritav, kuidas ühe hukkunu Facebooki seinast kujunes tema hinnangul lõpuks mälestusteraamat koos piltidega kogutud elamustest ning üheskoos läbielatud mälestustest.

Seega saavad inimesed lisaks oma mälestustele tutvuda ka teiste inimeste poolt jagatud mälestava sisuga. Samuti arvati, et oluline roll on ka sisul, mis inimene ise on oma eluajal postitanud ning mis on pärast surma tema kontole maha jäänud. Märgitakse, et mälestamisvõimalus võib eriliselt mõjutada hukkunu lähedasi, kuna järjest ilmuvate postituste kaudu võib tunduda, et nende hukkunud lähedane on inimeste elus olnud väga olulisel kohal:

N2: *“Kui näiteks just selles esimeses šokis, kui nad näevad, et tegelikult on sellel lahkunul olnud nii palju sõpru, kes peavad teda meeles nagu peale surma ka. Et see*

võib jälle kindlasti leinamisel aidata neid.”

Teisalt leiti aga, et kindlasti on lähedastel hea vaadata ka hiljem šoki möödumisel pilte ning postitusi, mis nende lähedase kohta on sotsiaalmeedias jagatud. Sel viisil muutub sotsiaalmeediakonto allikaks, kust on võimalik lähedastel jäädvustada endale selliseid pilte, mida nad kusagilt mujalt ei saaks.

Seega leiti, kuidas kontode säilimise puhul sinna loodavad postitused võivad anda hea ülevaate hukkunu elust ning temast hoolivate inimeste mälestustest. Eriti toodi välja, kuidas nimetatud positiivse sisuga postitustest võiks abi olla hukkunu lähedastele nähes kuivõrd armastatud ta oli.

3.2.2. Ohud

Samas peab üks intervjuueeritav ebaloogiliseks, et Facebook kui inimeste eluga nii seotud platvorm säilib pärast inimese surma. Tema arvates peaks selgesti eristama veel elus ning juba surnud inimeste kontod, kuna ta nimetab Facebooki üldiselt elusaks objektiks.

N3: “...on minu jaoks veidi kummaline, kui selline nii eluga tihedalt seotud asi nagu Facebooki konto et jääb veel pikaks ajaks peale inimese surma kestma. Et see minu jaoks seal on ikkagi üsna elus asi.”

Surnud inimeste kontode säilimisega kaasnevaks ohuks nimetati ka nende omadust püüda võõraste inimeste tähelepanu. Üks meessoost intervjuueeritav nimetas, et tema konto säilimine tulekski kasuks neile inimestele, kes tahaksid oma uudishimu rahuldada, mille vastu temal konto omanikuna ei ole otseselt midagi. Üks intervjuueeritav peab siiski surnud inimese Facebooki kontot tema omandiks, mistõttu ei pea ta võõraste inimeste tähelepanu õigustatuks.

N1: “Pluss alati kui kellegagi midagi juhtub, siis inimesed hakkavad ilmselgelt vaatama seda Facebooki kontot rohkem, ka võõrad inimesed. Et see on veider. Sa teise inimese maja juurde ei lähe ju uudistama peale surma.”

Samas aga tunnistasid kaks intervjuueeritavat, et isiklikult nende jaoks on tavapärane pärast surmateate nendeni jõudmist vaadata üle hukkunud isiku Facebook isegi kui tegemist on nende jaoks võõra inimesega. Selle tegevuse eesmärkideks peetakse võimaliku seose avastamist

juhtunu ja hukkunu viimase postituse vahel, uudishimu teiste loodud postituste vastu ning üldist taustauuringut hukkunud isiku kohta.

N7: “Ütleme nii, et on ikka piinlik küll, aga ma ikka vaatan nende inimeste kontosid, kes on ära surnud [...] ma tunnen, et ma lähen nuuskima nagu sellise eelarvamusega, et mis on viimane postitus olnud ja kas seda saab siduda kuidagi sellega mis juhtus. Hästi jube jah tegelikult, aga nagu otsiks draamat.”

Seega toodi välja võõraste tähelepanu püüdmine negatiivse tagajärjena hukkunu konto säilimise puhul. Samas aga oli juba kümne intervjueeritava seast neid, kes tunnistasid, et ka nende endi tähelepanu püüab kontode säilimine hoolimata sellest, et seda piinlikust tekitavaks nimetati.

Uuringus osalejad pidasid mälestamisvõimalust teatud külje alt ka negatiivseks. Kuna toodi välja, et leinamine on erinevate inimeste jaoks väga erinev protsess, siis võib hukkunu lähedastele pidev postituste loomine toetamise asemel hoopis haiget teha. Nimelt arvati, et iga kokkupuude võib omakorda juhtunut uuesti meelde tuletada.

Mälestamise puhul peetakse valdavaks, et mälestavate Facebooki postituste autoriteks ei oleks kindlasti kõige lähedasemad inimesed. Nimelt toodi välja, et postitamine Facebookis oleks justkui matustele kohale minemise asendustegevus nende inimeste jaoks, kes ei ole hukkunule piisavalt lähedased.

M3: “Aga reaalselt kui ta oli sinu jaoks ikkagi kallis inimene, siis oleks ikka ilus tulla ja avaldada austust üks kord. [...] Mina siiski arvan, et matustele kohale minemine näitab sinu tugevust.”

Seega leiti, et Facebooki konto säilimisel on oht, et kontole hakkavad sisu looma ning auditooriumiks olema inimesed, kes ei ole hukkunuga surmaeelselt väga lähedastes suhetes. Loodud sisu võib aga haiget teha hukkunu lähedastele, eriti kui nende puhul on tegemist samuti aktiivsete Facebooki kasutajatega. See tähendab, et neid võib tavapärase Facebooki kasutamise käigus hukkunud lähedasega juhtunu meeldetuletamine haavata.

3.3. Uuringus osalejate isiklikud visioonid

Järgmiseks tutvustan intervjueeritavate ettekujutlust sisuloomest, mida nende hinnangul võidakse luua nende kontodele pärast nende surma. Selles osas annan tulemustest ülevaate toetudes uuringus osalejate tehtud joonistustele, mille nad valmistasid samaaegselt oma seletustele.

Oma Facebooki kontodel toimuva tegevuse tõenäolist madalat aktiivsust samastatakse surmaeelse vähese postitamisaktiivsusega. Tulenevalt mitmete uuringus osalejate hinnangust ei ole postitamine praegusel hetkel enam niivõrd populaarne ega ka nende jaoks tavapärane eneseväljendusviis Facebookis. Nimelt ei peeta postitamist oma aktuaalseks Facebooki kasutamispädeviks. Peamiseks kasutuseesmärgiks on otsene suhtlus ning teiste loodud sisu jälgimine. Seega arvati, et ka surmajärgselt toimuv sisuloomine ei oleks ääretult aktiivne.

Seetõttu leidis enamus tulenevalt postitamise passiivsusest, et nende jaoks ei ole Facebookis toimuv surmajärgselt piisavalt oluline, et nende kontode säilimine vajalik oleks. Samuti nimetati ebavajalikkuse aspekti rääkides sellest, millisel määral üldse mõjutaks uuringus osalejaid kontodel toimuv pärast nende surma. Nimelt avaldati mitmel korral arvamust, et surmajärgselt ei mõjutata enam niivõrd hukkunut kui aga tema lähedasi.

M2: *“Et kui mina suren ära, siis mind see ju ei mõjuta, nii et minu poolest võiks teha mu lähedased seda, mis neile kõige lihtsam on. Mind ju ei ole, miks peaks minu arvamus lugema.”*

Samuti toodi välja, et Facebookis toimuvat ei peeta enda jaoks niivõrd oluliseks kui matustelt osa võtmist. See tähendab, et rohkem hinnatakse seda, kui sõbrad Facebookis eneseväljendamise asemel osaleksid matustel, kuna uuringus osalejate jaoks näitab see teataval määral suuremat pingutust ning sellest tulenevalt ka suuremat hoolivust võrreldes vaid ühe Facebooki postitusega.

N4: *“Ma siis kummitusena vaataks, et jajah mõtetes teil võin olla, aga hauale ei raatsinud tulla jah. Sõida seenele oma Facebookiga.”*

Kahel intervjueeritaval on praegusel momendil Facebookis määratud privaatsussätted, mille kohaselt ei saa ükski kasutaja ilma konto omaniku heakskiiduta tema kontole sisu luua. Seega

säiliks id nende kontod pärast nende surma täpselt sellisel kujul, nagu nad ka praegusel hetkel välja näevad ilma teiste loodud sisuta. See näitab, kuidas nende kahe intervjueeritava jaoks on olulisim Facebookis see, mida nad ise jagavad tahtmata teiste loodud sisu oma kontodel eksponeerida. Käesoleva bakalaureusetöö uuringu raames aga mõtlesid need kaks uuringus osalejat oma kontodel toimuvale sellises kontekstis, kui seal ei oleks praegused privaatsussätted määratletud.

Seoses teiste loodud sisuga avaldas üks intervjueeritav oma eelistust, mille järgi võiksidki säilida tema kontol vaid need postitused, mille autoriks on olnud ta ise praegu oma eluajal.

M3: *“Et minu surma järgselt saaksid ikkagi inimesed vaadata neid asju, mida mina olen sinna lisanud, mitte mida mingi suvakas Jüri on minu kohta arvanud. Et praegu ju samamoodi minu Facebooki lehel on kirjas ainult need asjad, mida mina olen tahtnud seal jagada teiste inimestega. Et miks see peale surma peaks teistmoodi olema.”*

Seega eelistaks ka see intervjueeritav, et pärast tema surma ei tekiks kontole teiste kasutajate poolt loodud sisu. Ülejäänud intervjueeritavad nimetasid aga võimalikke kasutajatüüpe, keda kujutlevad nemad pärast surma nende kontodel sisu loojatena. Esmalt nimetati lähedasi sõpru, kelle postitamise tõenäosust ennustas üks uuringus osaleja tulenevalt tema enda käitumisviisist, kui tegemist oleks tema enda jaoks lähedase inimese hukkimisega.

N4: *“Kindlasti mõni lähedase sõbranna paneks pildi. Ja samas kui ma niimoodi mõtlen ka, et ma ei ole ise selline eriti sagedane postitaja, aga et kui minu lähedane sõbranna ära sureks, siis ma ikkagi paneks ise ka pildi üles.”*

Seega usub intervjueeritav, et kuna tema ise sellises olukorras midagi siiski postitaks, siis ehk käituks sarnaselt ka tema lähedane sõber. Seega peetakse oma käitumisviisi lähedaste inimeste tegutsemisviisiga kattuvaks. Sõprade postitamistõenäosuse puhul tõid aga kaks meessoost intervjueeritavat välja, et nemad ei pea postitamise tõenäosust suureks lähtudes oma varasemast kogemusest. Nimelt arvatakse, et nende kontodel ei toimuks massiline postitamine, kuna nemad ei ole täheldanud, et nende sõprusringkonnas oleks seda varem palju ette tulnud.

M2: *“Et täpselt minuni ei ole jõudnud sõprade kaudu selliseid postitusi. Mitte et ma ei arva, et rohkem inimesi mu tutvusringkonnas ei ole hukkunud. Ma eeldan, et nad oleksid*

siis teinud seda ka varem. Et sellepärast ma ei usu, et väga suur postitamine lahti läheks.”

Nimelt ei arvata, et nendeni pole leinapostitused jõudnud, kuna nende tutvusringkonnas Facebooki sõprade surmajuhtumid puuduvad. Pigem arvatakse, et leinamiseks kasutavad nende tuttavad sotsiaalmeedia asemel teisi alternatiivseid kommunikatsioonivõimalusi.

Vaidluskohana tuli välja kõige lähedasemate inimeste postitamistõenäosus, eraldi rõhutati oma ema rolli Facebooki postituste loomisel. Nimelt leidsid kaks intervjueeritavat, et neile kõige lähedasemad inimesed ehk nende jaoks nende emad kindlasti postitaksid midagi, millele saaksid ka teised leinajad reageerida.

N4: “Kindlasti ema paneks mingi ilusa pildi [...] isegi mingi pika teksti kui ma nüüd hakkam mõtlema. [...]Et mul see ema postitus oleks nagu koht, kus teised saavad oma kaastunnet avaldada.”

Üks intervjueeritav tõi aga vastupidiselt välja, kuidas lapsevanemate postitused nende surnud lastele on tema jaoks kategooriliselt vastumeelsed.

M1: “Et minu perekond ja kõige lähedasemad kindlasti ei kirjutaks. Et väga imelik oleks kui mu ema näiteks kirjutaks sinna midagi. [...] Ma ei taha näha, et kellegi vanem pöörduks Facebooki, et oma leina väljendada.”

Kõige lähedasemate inimeste ehk üldjuhul perekonna postitusena võiks ühe intervjueeritava eelistusel tulla tema venna poolt pere nimel ametlik hüvastijättev postitus pärast surma, millel oleks temast pilt ning pildiga oleks kaasas ka informeeriv tekst juhtunu ning ärasaatmise kohta. Selline postitus täidaks uuringus osaleja sõnul justkui surmast teavitamise, kuid samal ajal ka maitseka mälestamise funktsiooni. Seega kujutab intervjueeritav ette, et tema perekonnale oleks siiski oluline jagada infot juhtunu kohta ka Facebookis.

Sisu poolest leidsid kõik intervjueeritavad, et pärast surma võiks Facebooki kontol säiliv olla võimalikult positiivse alatooniga, et hukkunut võimalikult helges võtmes mälestada. Nimelt arvati, et elurõõmsad postitused näitaksid leinajatele, et nad tema hukkumise pärast liigselt kurvad ei oleks. Üks intervjueeritav eelistaks, et tema lähedasemad saaksid tema Facebooki konto kaudu näha, kuidas ta ise hukkumise pärast kurb ei ole.

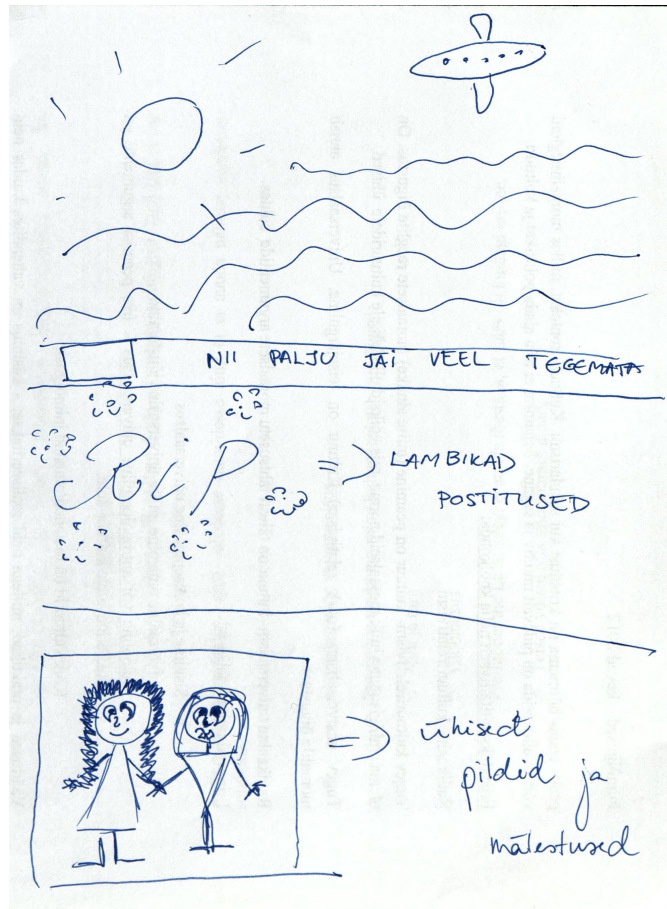
N3: “[...] võibolla näeksid ka, et ma ise ei ole kurb selle pärast, et ma ära surin. Ja ma tahaks rõhutada ka, et noh nemad ju elavad, et võtke sellest viimast. Et mis siis et mina ära läksin, et see pidi ju niikuinii mingi hetk juhtuma. Et lihtsalt tundke oma elust rõõmu ja siin te võite mind küll meenutada ja ma oleks selle üle väga tänulik aga te ei pea minu pärast siin nutma nii palju. Et olge rõõmsad!”

Eelkõige arvasid intervjuueeritavad, et peamiselt postitatakse nende kontodele pilte koos lühikeste tekstidega. Pikkade tekstide ehk järelhüüete jaoks ei peeta Facebooki õigeks kohaks. Nimelt arvati, et Facebooki sõbrad, kes soovivad mälestamiseks öelda rohkem kui paar rida ning jagada mõnda üksikut pilti, nemad siiski kasutaks matustel osalemise võimalust. Nimelt arvatakse, et pikemad sõnavõttud rohkemate mälestuste jagamiseks leiaks aset pigem traditsioonilisemal hukkunuga hüvasti jätmise viisil ehk matustel ja peielauas. Facebooki peetakse pigem nende inimeste eneseväljenduse viisiks, kes ei ole hukkunuga olnud surmaeelselt äärmiselt lähedased.

Postituste sisu poolest leidsid enamik intervjuueeritavatest, et üles pandaks eelkõige positiivse alatooniga fotojäädvustused üheskoos kogutud mälestustest ning piltidel oleks kujutatud kõige rohkem hukkunu koos postituse autoriga. Eelkõige arvatakse, et pilte lisatakse just erilistest sündmustest.

Samuti tõi üks intervjuueeritav välja, et postitus tehtaks tõenäoliselt ka seoses elamustega, mida üheskoos enam koguda ei ole võimalik. See intervjuueeritav nimetas ühe kindla konkreetse postituse, mille praegusel momendil üks tema sõber postitaks seoses juba tehtud reisiplaanidega.

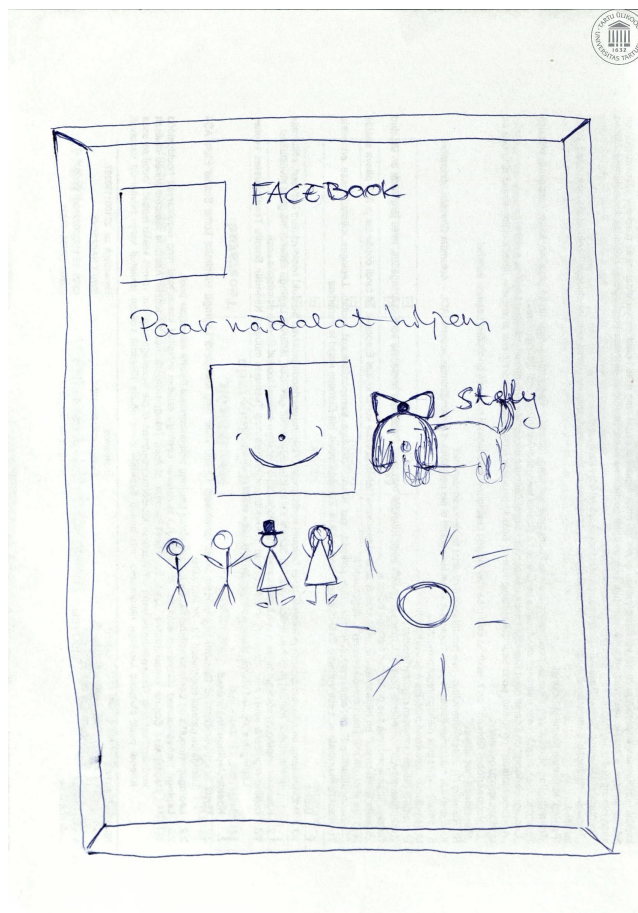
N7: “Konkreetselt ma tean ühte pilti, mis mu üks sõber paneks. Kuna meil on praegu ostetud sügiseks soojamaareisi piletid siis ta paneks mingi ilusa pildi Dominikaani Vabariigist. Et selle tagamõte oleks, et nii palju jäi veel tegemata.”

Joonis 1. N7 ettekujutus tema kontole loodavatest postitustest

Samuti tõi üks intervjuueeritav välja, kuidas tema hinnangul looksid kõige lähedasemad sõbrad selliseid postitusi, millel oleks hästi näha, mille järgi hukkunut mäletatakse. Sellisel viisil näidatakse justkui ka teistele kasutajatele, milline inimene on olnud ehk eksponeeritaks selle inimese virtuaalset identiteeti.

N6: “Ma arvan, et näiteks mingid loomade ja lastega pildid, mille järgi inimesed mind mäletavad. [...] Üks sõbranna paneks kindlalt mingid mind meenutavad naljad, et see oleks vahva asi mida mäletada”

Joonis 2. N6 Ettekujutus tema kontole loodavatest postitustest

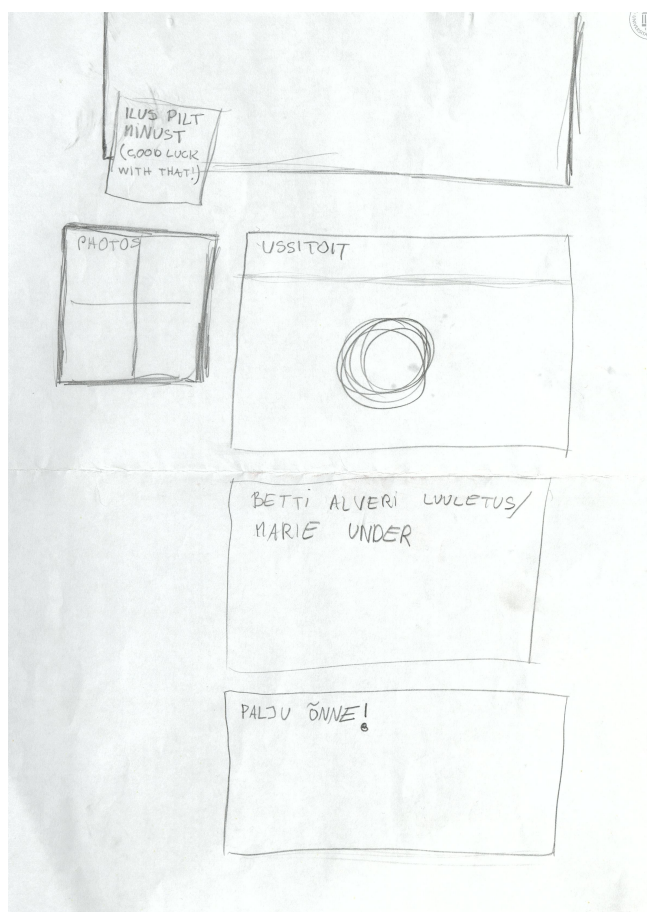
Inimese mäletamise kohta tõi üks meessoost intervjueritav välja, kuidas loodusearmastus on olnud väga suur osa tema elust ning seetõttu ta loodab ja eeldab, et keegi looks mingi postituse ka selle kohta. Nimelt on tema jaoks oluline, et inimesed jagaksid Facebookis sisu poolest midagi sellist, mida ta on ise varem nendega jaganud.

M1: *“Loodusest pildid oleks ka minulikud. Näiteks mingi ilus puuga pilt selline lootust andev. Ma olen ikka rääkinud, et puu on ju elu, et juured on su tuttavad, puu kasvab ja areneb ja õhk, kõik meid ümbritsev paneb meid mõtlema. Et puu ongi nagu elu sümbol. Et äkki keegi paneks midagi sellist, sest ma olen sellest ikka rääkinud.”*

Erinevaid arvamusi avaldati postituste tõsisuse astme kohta. Nimelt arvasid mõned intervjueritavad, et pärast surma ei oleks sobilik lisada hukkunu kontole naljakaid ning rumalaid pilte ning nad kujutavad ette, et nende sõpradelgi on sama hoiak. Paar intervjueritavat aga vastandina arvasid, et nende sõbrad pigem postitaksid humoorika alatooniga postitusi.

Näiteks üks intervjueeritav usub tundes oma õde, et tema postitaks kindlasti midagi ebatraditsioonilist.

N3: *“Ma arvan, et mu õde postitaks midagi väga tobedat. Et ma ei tea, sa oled nüüd ussitoit palju õnne või midagi siukest. Ja talle meeldivad igasugused sellised rõvedad asjad. Nii et võibolla ta postitaks mingi eriti rõveda pildi minu tähistamiseks.”*

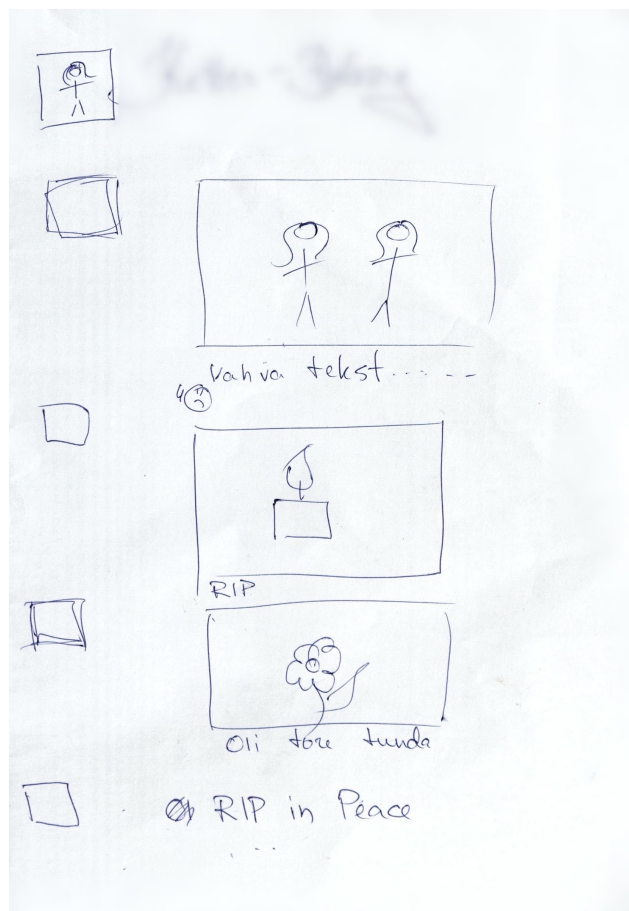

Joonis 3. N3 ettekujutus tema kontole loodavatest postitustest

Ühtlasi toodi välja, et tõenäoliselt postitaks keegi ka pildi, mis on abstraktsemalt seotud inimese leinamisega – pilt küünlast või lilledest. Siinkohal aga tõi üks intervjueeritav huvitaval kombel välja, et lilledest pildid sobivad universaalselt nii leinapostitustele kui sünnipäevaõnnitlustele. Üldiselt seostati selliseid abstraktsemaid pilte vanemaealiste Facebooki kasutajatega.

N5: *“Siis arvestades, et mul on ka mõned vanemad inimesed sõprusringkonnas, siis ma kujutan ette et seal tuleks äkki mõni luuletus või mingi lillede-küünla pilt. Ma arvan, et*

see oleks pigem vanemate inimeste puhul. Muidugi see lillede pilt on universaalne, et samasuguse pildi võid sa saada ka sünnipäeva puhul omale Facebooki seinale.”

Joonis 4. N1 ettekujutus tema kontole loodavatest postitustest

Leina- ja sünnipäevapostituste sarnasust toodi intervjuude käigus välja korduvalt. Nimetatule lisaks võrdles üks intervjuueeritav surmajärgset aktiivsust sünnipäevadel loodavate postituste hulgaga. Nimelt pidas intervjuueeritav silmas, et väheste postituste hulk võib sünnipäeval tekitada piinlikust. Seega võib postituste vähesus ka surmajärgselt jätta mulje, nagu inimene ei olekski kellelegi korda läinud.

Eraldi mainisid kõik intervjuueeritavad ka nii-öelda “RIP” (*rest in peace* – eesti keeles *puhka rahu*) postitusi. Esiteks võrreldi ka neid postitusi sünnipäevade napsõnaliste “Palju õnne!” postitustega, mida kirjutatakse lihtsalt sellel eesmärgil, et näidata, et sündmusest on välja tehtud.

N3: “Kui keegi sureb ära ja siis terve tema timeline on ainult RIP sõnumeid täis [...].”

Et kui midagi kirjutada siis kirjutada tõesti midagi südamlikku või isiklikku [...]. Äkki see tundub lihtsalt nagu kohustus. Et kui kõik teised postitavad, et siis pean mina ka postitama. Nagu näiteks õnnesoovidegagi.”

RIP postituste autoriteks peetakse üldiselt neid inimesi, kes ei ole kuulunud surmaeelselt hukkunu lähedaste sõprade hulka, pigem need, keda väga lähedalt ei tunta. Nimelt peetakse selliseid postitusi ebasirasteks, mis nõuavad väga vähe vaeva. Seega arvatakse, et lähedasemad sõbrad panustaksid rohkem selle asemel, et piirduda vaid põgusa meenutusega.

M1: “No oleks hea kui päris kolm tähte ei tuleks. Et mulle ikka meeldiks kui inimesed mõtleksid veidi rohkem ja võtaksid aega veidi rohkem, kui paneksid oma kolm tähte ja see oleks kõik.”

Kuigi ühelegi intervjuueeritavale ei ole sellised mittemidagiütlevad RIP postitused meelepärased nentisid kõik kümme intervjuueeritavat, et pärast nende surma siiski tõenäoliselt mõni selline postitus nende kontole ilmuks.

Intervjuudest selgus, et kuigi valdavalt eeldasid uuringus osalejad esmalt, et nende surmajärgsetel Facebooki kontodel toimub vaid passiivne tegevus, ilmnes visualiseerimise käigus, et siiski kujutletakse oma kontosid muutuvana. Kõigest üks noormees ennustas, et tema Facebooki konto säiliks täpselt sellisel kujul nagu see praegu tema surma eelselt on. Muidugi toodi intervjuude ning visualiseerimise käigus välja ka võimalik vastuolu uuringus osalejate eelduste ja tegeliku tuleviku vahel.

4. JÄRELDUSED JA DISKUSSIOON

Käesolevas peatükis annan esmalt ülevaate oma järeldest uuringutulemuste kohta. Järeldusi tehes toetun nii tulemusituvustavas peatükis välja toodud aspektidele kui ka töö alguses väljatoodud teoreetilistest ning empiirilistest materjalidest kogutud teadmistele. Oma järeldusi rühmitan vastavalt püstitatud uurimisküsimustele. Peatüki viimases osas annan ülevaate kasutatud meetodi kriitikast ning tutvustan võimalikke edasisi uurimissuundi.

4.1. Arutelu

Meediat võib pidada vastutavaks ühiskonnas valdava informatsiooni puuduse muutmise eest vastupidisel informatsiooni külluseks (Hjarvard, 2008b: 107). Uute tehnoloogiate ilmumine ja informatsiooni küllus eriti sotsiaalmeedias toetab seda, mistõttu on muutunud meedia ka surma tähenduse vahendajaks. Nagu mainitud, võib mediatiseerumise kontekstis nimetada sotsiaalmeediat uuenduslikuks tehnoloogiaks, mis annab inimestele uusi võimalusi ulatuslikumaks kommunikeerimiseks. Nimetatud Schulzi (2004) neljast muutusest, mida on mediatiseerumine laiemalt ühiskonnas kaasa toonud, leiame seoseid ka sotsiaalmeedias surmateabe jagamisega:

Esiteks **laiendus** (*extension*), mis võimaldab sotsiaalmeedia kaudu inimestel ületada suhtluseks aja ja ruumi piire. Ajaline aspekt ilmneb surmateadete levimiskiiruse näitel, mille puhul jõuab info Facebooki kaudu kiiremini ning palju suurema hulga inimesteni kui inimeste loomulike kommunikatiivsete võimete kaudu. Ruumi puhul aga annab sotsiaalmeedia võimaluse hukkunud mälestada ilma matustele füüsiliselt kohale minemata. Matustel osalemise olulisuse muutumine põimub ka teise muutusega, milleks on **asendus** (*substitution*). Inimeste omavaheline näost-näkku kaastunde avaldamine ning mälestuse jagamine kolib üha jõulisemalt ümber sotsiaalmeediasse. Kolmas muutus ehk meedia **ühtesulamine** (*amalgamation*) argieluga näitab, kuidas surmakohane teave võib meieni jõuda igal hetkel päeva jooksul ka tavapärase Facebooki kasutamise käigus. Surmaga kokkupuutumine ongi kujunenud osaks tavapärasest Facebooki kasutamispäevast. **Kohanemine** (*accommodation*) meedia tavadega iseloomustab nende kasutajate tegevust, kes peavad enda jaoks leinapostituste tegemist meedia poolt seatud tavadeks või reegliteks.

Kohanemise muutusega saab põimida Facebooki kasutaja kui virtuaalse identiteedi looja kontseptsiooni. Kuna virtuaalse identiteedi loojatena edastavad Facebooki kasutajad infot lähtudes oma kujutletavast auditooriumi huvist, võib pidada leinapostituste tegemise eesmärgiks mingi kindla omaduse või iseloomujoone demonstreerimist. Nimelt toodi intervjuude käigus välja, kuidas leinapostituste kaudu tahetakse näidata teistele inimestele oma hoolivust ning emotsionaalsust auditooriumi tähelepanu pälvimiseks või iseenda maine kujundamiseks. Kuna ühe Facebooki kasutaja auditoorium koosneb erinevate taustadega inimestest, siis on eriti leina ning surnute kontode puhul konteksti kokkuvarisemise võimalus olemas. Sõnumi saatjal on pea võimatu kontrollida, kuidas erinevad vastuvõtjad enda jaoks sõnumit tõlgendavad (Hjarvard, 2008b: 109), kuna surmal on erinevate inimeste jaoks erinev tähendus.

Seega on mõjutanud mediatiseerumise protsess nii seda, millisenä mõtestatakse surma tähendust kui ka seda, milline roll on sotsiaalmeedial emotsioonide ning kaotusvalu jagamisel.

4.1.1. Individuaalne varieeruvus

Intervjuude käigus kasutasid uuringus osalejad üldisemas võtmes palju sõnapaari “sõltub inimesest”, mis tähendab, et nad ei soovinud oma väljaöeldut üldistada kogu Facebooki kasutajaskonnale. Inimeste erinevad sotsiaalsed taustad, erinevad tõekspidamised ning harjumused liiguvad paratamatult nendega kaasa ka sotsiaalmeediasse.

Korduvalt rõhutasid uuringus osalejad, et inimeste erinevus on kindlasti uuritava teema puhul oluline aspekt, mida arvesse võtta. Tulenevalt välja toodud inimeste harjumuste ning eelistuste erinevusest, said konkreetses uuringus osalejad kõnelda vaid personaalsetest eelistustest ning nägemusest. Seetõttu keskendubki bakalaureusetöö aktiivsete Facebooki kasutajate ettekujutlustele indiviididena. Valdavalt olid aga bakalaureusetöö uuringus osalejate seisukohad siiski üsna sarnased, millest võib järeldada, et tegemist on sarnaste sotsiaalsete taustade ning tõekspidamistega inimestega.

4.1.2. Millisena tajuvad aktiivsed Facebooki kasutajad surma tähendust ja selle seost sotsiaalmeediaga?

Surma tähendus varieerub erinevate sotsiaalsete taustadega inimeste lõikes ning tuleneb eelkõige nende usust, ellusuhtumisest ning varasematest kokkupuudetest surmaga. Peamiselt on traditsiooniliselt olnud arutelu all surma puhul teadmatus, mis toimub inimese või tema hingega pärast surma (Kõivupuu, 2014: 60). Inimeste uskumused surmajärgsesse ellu mõjutavad ka seda, milliseid tundeid nendes surm tekitab. Nimelt ilmnes uuringu käigus, et ümbersüüdi ning hinge edasielamise uskuvate intervjueeritavate jaoks ei ole surma tähendus niivõrd hirmutav ning süge. Nende jaoks on surm vaid üheks katsumuseks või kannatuseks, mis tuleb üle elada (Kübler-Ross, 1969). Ümbersüüdi uskujate jaoks on hirmutav pigem teadmatus, mis surmaga kaasneb, mitte surm ise.

Kõige enam on mõjutanud surma tähendust uuringus osalenud kümne 20-25-aastase noore jaoks varasemad isiklikud kogemused lähedaste ning tuttavate kaotusega. Eelkõige on varasemalt kogetud koduloomade ning vanemate inimeste surma, mistõttu ei pidanud intervjueeritavad eksisteerivaid kogemusi liiga ootamatuteks. Just seetõttu, et varasemad kokkupuuted lähedaste kaotamisega on piirdunud vanemate inimeste surmadega, ei ole uuringus osalejad suurel määral oma võimalikule surmale praeguse hetke kontekstis mõelnud. Enda surma kujutavad noored inimesed siiski ette mitmekümne aasta pärast.

Samas mõistavad noored siiski, kuidas nende jaoks mõjutab surma tähendust ka meedia, mille rolliks on aja jooksul kujunenud surma kajastamine ning vahendamine. Nagu mainitud, põhjustab meedia surma pideva kohaloleku (Kõivupuu, 2014: 64), mis toob surma inimestele lähemale. Samas tuuakse meedia kaudu meile lähemale nende inimeste surm, keda me isiklikult ei tunne, mistõttu ei pruugi see meid niivõrd tugevalt mõjutada. Seega väheneb meedia mõjul küll meie personaalne side surmaga, kuid abstraktses ning mitteisiklikus võtmes tekitame igapäevaselt ise surmaga kokkupuuteid. Ühtlasi on meediat peetud surmast üleküllastunuks (Kõivupuu, 2014: 66), mis uuringus osalejate näitel põhjustab teatavat ükskõiksust ajakirjanduses ringleva surmateabe suhtes, kuna see on muutunud rutiinseks.

Lisaks bioloogilisele surmale on sotsiaalmeedia tõttu tulnud käibele ka võrgus suremise kontseptsioon (Spotti ja Varis, 2011), mis tähendab, et pärast hukkamist toimub hukkunuga hüvasti jätmise protsess ka virtuaalses maailmas. Nimelt annab sotsiaalmeedia võimaluse

jagada mälestusi avalikult ka väljaspool inimest leinavate lähedaste mälestusi. Sotsiaalmeediapõhise leinamise puhul leiti aga eelkõige negatiivseid aspekte, kuna uuringus osalejad ei ole enda hinnangul Facebookis leinamise positiivsete külgedega kokku puutunud. Sotsiaalmeediapõhist leina vastandatakse matustel osalemisega. Nimelt peavad uuringus osalejad oma leina väljendamist sotsiaalmeedias valdavalt ebasobivaks, kuna nende jaoks on lein siiski kogu maailmaga jagamiseks liiga privaatne. Samuti leitakse, et lähedase inimese kaotuse puhul peaksid inimesed siiski leidma selle jõu ning olema valmis andma panuse, et hukkunuga hüvasti jätta tema matustel. Leina väljendamist Facebookis peetakse justkui pealiskaudsemaks alternatiiviks, kuna see ei nõua füüsilist kohalolu, hukkunu lähedastega silmitsi seismist ega valusate tunnete välja näitamist teiste inimeste keskel.

Traditsioonilise mudeli järgi peetud matused sisaldavad sageli aga sobimatuid tseremoniaalseid elemente, mis ei pruugi esindada hukkunud inimese tegelikke eelistusi (Howarth, 1992). See on eriti kõnekas noorte inimeste surmade puhul. Nimelt leitakse, et kadunukese tahtest tuleb lähtuda nii matuste läbiviimise kui sotsiaalmeedia puhul. Käesoleva bakalaureusetöö uuringust selgus aga, et noored ei mõtle oma surma järgse Facebooki konto peale. Seetõttu oleks praegusel hetkel ka nende lähedastel keeruline spekuloida, mis võiks olla noore igapäevase Facebooki kasutaja tegelik eelistus.

Selle põhjal võib väita, et noored tajuvad küll meediaga igapäevaste kokkupuudete vahendusel, kuid võrd habras on elu ning kui lähedal surm tegelikult inimestele seisab. Samal ajal ei mõtle nad siiski surmale oma isikliku elu kontekstis. Rääkimata sotsiaalmeediast ja Facebookist oma surma kontekstis.

4.1.3. Millistele argumentidele toetudes eelistavad aktiivsed Facebooki kasutajad oma konto säilimist või selle kustutamist pärast nende surma?

Uuringus osalejad näevad seost sotsiaalmeedia kasutaja postitamise aktiivsuse ning otsuse vahel konto pärast surma säilitada. Nimelt leiti, et mida aktiivsemalt on kasutaja oma elu jooksul postitusi jaganud, seda loogilisem on, et ta ise ning tema lähedased konto alles jäämist eelistavad. Aktiivselt Facebookis postitusi loova inimese jaoks on suurema tõenäosusega sotsiaalmeedia tema elu väga oluline osa. Kuna uuringus osalejad arvavad, et nende elus ei mängi sotsiaalmeedia väga suurt rolli, siis ei pea nad oluliseks, et nende kontod ilmtingimata

säiliks. Samas tuli intervjuude käigus välja, kuidas mõni uuringus osaleja eelistaks, et tema konto säiliks, kuid täpselt sellisel kujul nagu see vahetult enne surma välja näeb. See tähendab, et kontot peetakse siiski nii isiklikuks platvormiks, et teiste inimeste loodud sisu ei peaks sinna kuuluma. Eriti pärast surma ei peaks Facebooki kontol toimuma aktiivne tegevus, kuna tegelikkuses on selle omanik surnud.

Facebooki kasutajad puutuvad tavapärase kasutamispädeva käigus kokku kahe kooseksisteeriva platvormiga: personaalne profiil enda loodud sisuga ning üldine ajajoon (*newsfeed*) “sõprade” poolt avaldatud sisuga (Androustopoulos, 2014; Wagner, 2018: 1). Selline kasutus kaasneb ka surnud inimese Facebooki kontoga. Hukkunu sotsiaalmeedia kontost võib saada kasutajate kohtumispaik, kus üheskoos leinaga toime tulla, kuid kus samal ajal hukkunu mälestus edasi elab (Miller, 2010, Lingel, 2013: 193 kaudu). Nimelt on sellel võimalik tutvuda ka teiste poolt loodud hukkunut mälestatavate postitustega, mille kaudu saab koguda lahkunu kohta uudset informatsiooni. Sellisel viisil muutub hukkunu sotsiaalmeedia konto justkui kasutajate ühiseks mälestusteraamatuks.

Varasemate uuringute puhul on leitud, et lähedastele võib olla liigutav ning toetav näha, kui paljud hukkunut meeles peavad ning talle head soovivad (Rossetto, Lannutti ja Strauman, 2015: 982). Postituste tegemist hukkunu sotsiaalmeedia kontole peetakse justkui võrdväärseks lilled viimisega tema matmispaika. Hukkunu sotsiaalmeedia konto võib tema lähedastele pakkuda kohta, kus hukkunuga seotud mälestusi meenutada ning neid teistega jagada. Samas võib aga lähedastele haiget teha, kui pidevalt esile tulevad sotsiaalmeedia postitused ei lase hukkunuga juhtunut unustada.

Nagu mainitud, siis on sotsiaalmeediast saanud inimeste elu väga suur osa. Sellest tulenevalt võib tunduda mõne hukkunu lähedase jaoks piltide ja postituste kustutamine justkui tema taaskordse kaotamisena (Lingel, 2013: 192). Kuna palju jagatakse avalikkusega infot oma igapäevase elu toimingute kohta Facebooki postituste kaudu, siis võib tunduda veider, et need postitused pärast surma eemaldatakse. Üks uuringus osaleja samastas postituste kustutamist elu ajal tehtud piltide ära viskamisega fotoalbumitest. Sotsiaalmeedia kasutaja loob oma kontol enda veebipõhise identiteedi, mis tutvustab postituste kaudu tema olemust ning iseloomu. Seega ei tohiks inimese veebipõhine identiteet pärast surma lihtsalt kaduda. Varasemalt on samastatud vanade postituste lugemist ka justkui hukkunu mõtete kuulamise või temaga vestlemisega (Rossetto, Lannutti ja Strauman, 2015: 982). Nii võib tekkida leinajas tunne, nagu

ta oleks hukkunuga jätkuvalt seotud ning tal on võimalus hukkunu mälestust säilitada.

Samuti võib tunduda mõnele sotsiaalmeedia kasutajale varem elus olnud kasutaja postituste nägemine õõvastav ja võõras, kuna sotsiaalmeediat peetakse oma olemuselt väga elavaks ning muutuvaks (Lingel, 2013: 192). Mõned uuringus osalejad leidsid, et Facebookis peaks selgelt olema eristatud surnud inimeste kontod elavatest kasutajatest. Hukkunud inimese postitused võivad ilmuda pärast tema surma üldisele ajajoonel, mis võivad tekitada ebamugavaid situatsioone. Nimelt võib näiteks Facebooki soovitude funktsioon juhtida tähelepanu inimestele, keda kasutaja võib tunda – soovitude hulka võib kuuluda ka hukkunud inimese profiil (Spotti ja Varis, 2011). Samuti võib hukkunud inimese pidev profiilipildi esile kerkimine lähedastele valusalt mõjuda, kui ka nemad Facebooki aktiivselt kasutavad.

Nagu mainitud, siis peetakse Facebooki lehte kasulikuks abivahendiks, mille kaudu saab võimalikult kiiresti surma kohta informatsiooni nii jagada kui ka seda vastu võtta (Rossetto, Lannutti ja Strauman, 2015: 979). Samuti saab sotsiaalmeedia vahendusel jagada informatsiooni suure hulga inimestega. Seega võib pidada hukkunu Facebooki kontot võimalikuks kanaliks, mille kaudu vajalik informatsioon kõikide hukkunu lähedasteni toimetada – näiteks informatsioon matuste või ühise mälestamise kohta. Kuna informatsioon jõuab korraga paljude inimesteni, siis peetakse abistavaks, et need, kelleni informatsioon on juba jõudnud ei pea seda valusat infot edasi jagama (Rossetto, Lannutti ja Strauman, 2015: 980). Näiteks hukkunu lähedastel ei ole vaja ise šokiseisundis olles mõelda, keda ja kuidas peaks järgmisena sellest traagilisest informatsioonist teavitama.

Traditsiooniliselt on surmast teavitamine toimunud läheduse mudeli järgi, mille puhul peab esmalt jõudma informatsioon hukkunule kõige lähedasemate inimesteni, kuid sotsiaalmeedia ohustab seda süsteemi (Lingel, 2013: 191). Ühe postitusega võib jõuda informatsioon suure hulga inimesteni, kelle hulgas võib aga olla ka neid, kelleni läheduse-mudeli järgi oleks pidanud informatsioon jõudma enne vastavat postitust. Sellises olukorras on tegemist kontekstide kokkuvarisemisega, kui vajalik informatsioon ei jõua piisavalt kiiresti nende inimesteni, keda see kõige rohkem mõjutab, samas jõudes kasutajateni, keda ei pruugi see informatsioon sugugi suurel määral mõjutada.

Kuna surmajärgselt mõjutab ilmselgelt Facebooki kasutajaid nende kontode säilimine vähem kui nende lähedasi, siis peavad uuringus osalejad sobivaks, et just lähedastel oleks konto

säilimise üle otsustusõigus. Samas mõistetakse, et surmajärgselt ei ole hukkunu lähedaste jaoks tema sotsiaalmeedia konto üle otsustamine prioriteediks.

4.1.4. Kuidas kujutavad aktiivsed Facebooki kasutajad enda kontole loodavat võimalikku sisu pärast nende surma?

Sarnast aspekti, mis toodi välja kontode säilimise ning postitamise aktiivsuse suhte puhul, korrati ka oma kontodel toimuva aktiivsuse kohta. Nimelt arvavad uuringus osalejad, et pärast surma ei toimu nende Facebooki kontodel ääretult aktiivne tegevus, kuna ka praegu enne surma ei pälvi nende kontod palju teiste kasutajate tähelepanu. Samas aga arvestatakse võimalusega, et pärast hukkumist võivad teised aktiivsed kasutajad luua sisu hoolimata konto omaniku passiivsest sisuloomest. Siiski eeldab enamik uuringus osalejatest, et mõned postitused siiski nende kontodele luuakse. Kaks intervjueeritavat avaldasid oma eelistust, et nende kontod võiksid säilida vaid nende endi loodud sisuga.

Peamisteks sisuloojateks ennustavad uuringus osalejad oma lähedasi sõpru, sugulasi ning mõnel juhul ka pereliikmeid. Kuna need sotsiaalsed grupid on inimeste jaoks kõige lähedasemad, siis osatakse nende käitumist ka suurema tõenäosusega ette aimata. Perekonnaliikmete postitamistõenäosuse kohta ilmnes aga vastakaid seisukohti. Mõned intervjueeritavad arvasid, et nende vanemad või õed-vennad oleksid kindlasti mõne huvastijätva postituse autorid. Teisalt leidsid mõned intervjueeritavad, et niivõrd lähedased inimesed oma leina väljendamiseks kindlasti Facebooki ei kasutaks.

Kuna sotsiaalmeediavõrgustikes kuulub kasutajate sõpruskondadesse ka hulgaliselt inimesi, keda nad tegelikult isiklikult ei tunne, siis võib nende puhul olla keeruline määratleda, kas ning kes nende seast võiksid hukkunu kontole surmajärgselt tähelepanu pöörata. Intervjueeritavad tõid aga ka ise välja, et paratamatult pälvib inimese konto pärast surma rohkem tähelepanu ka võõrastelt inimestelt. Eriti juhul, kui tegemist on olnud ootamatu või traagilise surmaga.

Kuna kontode säilimise peamiseks eesmärgiks surmajärgselt võib olla inimese elu mälestamine, siis usuvad uuringus osalejad, et loodavad postitused olekski peamiselt mälestava sisuga. Nimelt toodi välja, et inimesed võivad luua postitusi ühiste toredate läbielamiste, reise või muude eriliste meeldejäävate sündmuste kohta. Seega võib järeldada, et eelkõige oodatakse

kontodele just positiivset sisu, mis aitaksid inimestel hukkunu elu võimalikult positiivselt mäletada. Sellisel moel jääks kontot vaadates hukkunu elust võimalikult helge mulje. Mingil määral on hukkunu juba enne oma surma andnud loodud postituste ning jagatud infoga panuse oma surmajärgsesse mälestuste kogumisse. Seega on iga juba praegu säiliv konto platvormiks kunagisele mälestamisele. Intervjuude käigus toodi välja, et üldiselt on Facebook platvormiks, kus inimesed jagavad just positiivset sisu ning negatiivseid kogemusi ei taheta nii palju avalikult jagada. Seetõttu säilib nii enne, kui ka pärast surma hukkunu poolt loodud sisu poolest just positiivse meelestatusega sisu.

Intervjueeritavad arvavad, et mälestavad postitused hõlmaksid endas peamiselt pilte ning piltidega kaasas käivaid mälestustekste. Piltide puhul oleks kõige rohkem hukkunust ning postitajast ühiseid fotojäädvustusi või grupipilte. Sellisel viisil saavad sõbrad juhtida tähelepanu nende omavahelisele lähedasele sõprusele ning koos läbi elatule. Vanemaealised kasutajad ning mitte kõige lähedasemad sugulased võivad ettekujutluse järgi luua postitusi ebaisiklikumate piltidega, mis on abstraktselt seotud leinaga, näiteks lillede või küünalde kujutistega. Uuringus osalejad nimetasid mainitud sisuga pilte traditsioonilisteks leinateemalisteks piltideks.

Uuringus osalejad arvavad, et nemad loovad Facebookis postitusi väga läbimõeldult, mis tähendab, et nad ei jaga infot, mis ei tohiks kõikide kasutajateni jõuda ning võiks tekitada kontekstide kokkuvarisemist. See tähendab, et uuringus osalejate jaoks on kujutletavaks auditooriumiks kogu nende Facebooki sõpruskond. Sellest tulenevalt peetakse üldiselt kontodel ise jagatud informatsiooni säilimist sobilikuks ka pärast nende surma. Nimelt arvavad uuringus osalejad, et postitused, mida nad on juba oma eluajal sotsiaalmeedias jaganud, jäävad mingil määral internetis siiski kättesaadavaks. Seega ei ole nende jaoks väga oluline, et mingi kindel informatsioon peaks nende kontodelt kustuma pärast nende surma.

Samas arvavad kõik, et kindlasti peaks säilima nende kontodel sisu, mille loojateks nemad ise isiklikult on olnud. Mõned uuringus osalejad peavad nende endi poolt loodud sisu tähenduslikumaks ning olulisemaks kui teiste poolt loodud sisu. Muidugi kasutavad teised kasutajad surnud inimese kontot justkui platvormina, kus nad jagavad omakorda oma virtuaalset identiteeti põimides seda hukkunu identiteediga.

Kõik intervjueeritavad tõid välja, et uuring pani neid mõtlema aspektidele, millele nad ei ole

varem tähelepanu pööranud. Samas aga mõistetakse, kui võrd oluline on Facebooki konto kui oma vara määratlemine surmajärgselt. Kuigi palju toodi välja, et tegemist on väga ebamugava ning kurva teemaga, väidan põhinedes oma subjektiivsetele tähelepanekutele, et intervjuu ajal ei väljendanud uuringus osalejad nähtavalt oma kurbust. Pigem vastupidiselt kasutati korduvalt humoorikaid vahemärkusi ning naljatlevat tooni. See tähelepanek toetab teoreetilises ning empiirilises osas välja toodut, et noored inimesed ei mõtle isiklikult oma surma peale, mistõttu ei pruukinud intervjuude käik neile liiga morbiidselt mõjuda.

4.2. Meetodi kriitika

Kuigi kvalitatiivset uurimismeetodit kasutades oli võimalik käesoleva bakalaureusetöö uurimisküsimustele vastusteni jõuda, on selle kohta välja toodud ka kriitikat. Kvalitatiivseid uurimismeetodeid on peetud esmalt liialt subjektiivseks (Laherand, 2008: 47). Nii uuringu läbiviimise kui ka tulemuste puhul mängib suurt rolli uuringu läbiviija, tema olemus ning roll uuringu käigus. Kvalitatiivse uuringu puhul osaleb uurija uuringus aktiivselt ja personaalselt, mis tähendab, et uurija peab arvestama sellega, et ta mõjutab oma kohaloluga uuringus osalejaid isegi siis kui ta midagi ei ütle (Strömpl, 2017). Üldiselt võib pidada uuringus osalemist harjumatuks situatsiooniks, mis tähendab, et osaleja võib uuringu ajal oma käitumist muuta või informatsiooni moonutada. Intervjuu usaldusväärsust võib nõrgendada intervjuueeritava kaldumus anda ka sotsiaalselt soovitavaid vastuseid (Hirsjärvi jt, 2005: 193). Bakalaureusetöö intervjuude käigus märkasin, et palju toetuti põhjustele, miks inimesed üldiselt võivad mingil viisil käituda. Tihti prooviti rääkida erinevate inimeste seisukohtadest, mitte ei keskendunud niivõrd enda isiklikele eelistustele ja arvamusele. Käesoleva bakalaureusetöö fookus aga oli tutvuda just konkreetsete inimeste visioonidega.

Kuna inimesed on erinevad, tõlgendavad ja teevad järeldusi erinevalt, siis tajun, kuidas mõni teine uurija oleks võinud sama teemat uurides teha öeldust ja intervjuueeritavate reaktsioonidest täiesti omamoodi järeldusi. Seega peab uurija selgelt eristama ja vahet tegema iseenda ja uuringus osalejate vaadete ning arvamuste vahel (Strömpl, 2017). See tähendab, et uurijana pidin ma olema avatud suhtumisega ning valmis analüüsima ka minu enda arvamusest erinevaid vaateid. Kuna minul on bakalaureusetöö kirjutamise käigus kujunenud välja oma arvamus, oli mõnel korral intervjuude käigus keeruline oma arvamust alla suruda. Eriti kuna surm on

paratamatult delikaatne osa elust, millega on kõikidel inimestel mingis ulatuses isiklike kogemusi, võib oma isiklike vaadete kõrvale jätmise olla uurija jaoks eriti keeruline.

Samuti kritiseeritakse kvalitatiivsete uurimismeetodite kaudu esitatud tulemuste ning seletuste tõesust ehk valiidsust (Laherand, 2008: 48). Kuna kvalitatiivse uuringu puhul tõlgendatakse ja tehakse järeldusi põhinedes suulisel vestlusel, siis ei pruugi lühikeste vestluskatkendite põhjal olla võimalik jõuda tõeste ning paikapidavate järeldusteni (Laherand, 2008: 48). Taaskord tuleb siinkohal mainida uurija aktiivset rolli kvalitatiivsetes uurimismeetodites, kuna valiidsus sõltub ka uurija seoste loomise oskusest ning kõikide oluliste faktorite märkamisest järelduste tegemisel. Intervjuude transkribeerimisel märkasin siiski kohti vestluses, kus oleksin võinud küsida mõne täpsustava küsimuse, kuid mis intervjuu toimumise ajal märkamata jäi. Seetõttu peangi oluliseks uurijana arendada oma aktiivse kuulamise ning detailide tähelepanemise oskust.

Samuti on kriitikat kogunud loovuurimismeetod, mida on peetud liiga lapsikuks (Harro-Loit, Kello, Lepik jt, 2014). Kuigi inimesed võivad käelise tegevuse käigus mõelda asjadest teisiti kui pelgalt verbaalse eneseväljenduse kaudu, ei pruugi täiskasvanute peal loovuurimismeetodi rakendamine mõjuda neile tõsiseltvõetavana. Märkasin ka oma uuringu käigus, kuidas visualiseerimisele motiveerimine oli üsna keeruline ning pigem eelistasid osalejad verbaalseid kirjeldusi. Samuti peetakse keeruliseks loovuurimismeetodi kaudu kogutud informatsiooni subjektiivset tõlgendamist (Harro-Loit, Kello, Lepik jt, 2014). Antud uuringu käigus ilmnis, et loodud visuaalset materjali võib eelkõige pidada uuringus osalejate abivahendiks oma ettekujutluse tutvustamisel.

Bakalaureusetöö valimi moodustasin mugavusvalimi põhimõttel. Valimisse kuulunud kümne 20-25-aastase noore seast oli vaid kolm meessoost, mis tähendab, et representatiivsemate tulemuste saavutamiseks oleks võinud valimi moodustuda võrdselt mõlema soo esindajatest. Mugavusvalimi tõttu intervjuerisin mulle tuttavaid inimesi, mistõttu tunnetasin intervjuude käigus, kuidas minuga suheldi tõenäoliselt familiaarsemalt ning kasutati vabamat kõnepruuki kui võõra uurija puhul oleks seda tehtud. Seetõttu võib olla ka intervjuude käigus kogutud materjal kallutatud. Arutelu osas tõin välja, kuidas uuringus osalejad nimetasid küll uuritavat teemat kurvaks ning depressiivseks, kuid siiski väljendasid ennast vabalt ning naersid rääkides oma surma planeerimisest. Just selles osas võisingi mina neid mõjutada, kuna olen neile uuringu läbiviijana isiklikult tuttav ning nad ei pruukinud tahta teemat liiga tõsiselt võtta.

Kvalitatiivse uurimismeetodi puhul on kvantitatiivsest erinevalt lähenemine individuaalsem ning isiklikum. Sellest tulenevalt on uuritud üksuste hulga väiksuse tõttu üldistamine piiritletum kui kvantitatiivse uuringu puhul (Uus, 2017). Eriti kuna minu uuringu puhul on eesmärgiks tutvuda üksikute Facebooki kasutajate isiklikele visioonidele, siis on üldistamine eriti piiritletud. Läbiviidud kümne intervjuu põhjal ei saa kindlasti teha kõikidele Facebooki kasutajatele üldistatavaid järeldusi. Siiski ilmneseid aga uuringu käigus peamised suunad, mida peavad valitud sihtrühma esindajad surma tähenduse muutumise ja Facebooki säilimise juures olulisemaks. Sellest tulenevalt arvan, et bakalaureusetöö teema on kindlasti väärt ka edasist uurimist.

4.3. Edasised võimalikud uurimissuunad

Käesolevas bakalaureusetöös olen keskendunud aktiivsete Facebooki kasutajate arvamusele ning ettekujutlustele seoses nende kontodel toimuvaga pärast nende endi surma. Otseselt minu bakalaureusetöö fookusega seotud töö edasiarendamisvõimaluseks võib pidada valimi suurendamist. Valimi suurendamise puhul võib eriilmelisemate tulemuste saamiseks valida osalejateks erinevatesse sotsiaalsetesse gruppidesse kuuluvaid inimesi. Antud uuringu puhul kuulusid valimisse sarnase sotsiaalse taustaga inimesed (tudengid vanusegrupis 20-25), millest tulenevalt olid ka nende antud vastused valdavalt üsna sarnased. Samuti on võimalik tulenevalt käesolevas bakalaureusetöös leitud seada fookus ka erinevate gruppide võrdlusele. Nimelt oleks huvitav võrrelda erinevate sugude esindajate või erinevatesse vanuseklassidesse kuuluvate sotsiaalmeediakasutajate visioone.

Käesoleva bakalaureusetöö uuringutest ilmnese, et visualiseerimise ning samaaegsete selgituste käigus kippus osalejatel joonistamine ununema. Seega on võimalus kasutada antud teema uurimisel täies mahus loovuurimismeetodit, mille käigus võib lasta intervjuueeritaval esmalt visualiseerida oma kontodel toimuvat nende surmajärgselt ning mingi aja möödudes viia läbi intervjuud. Sellisel viisil võivad uuringus osalejad vaadata oma joonistusi teise pilguga.

Minu töö fookusest laiemalt oleks kindlasti surm väärt täpsemat uurimist võõraste inimeste tähelepanu püüdmise kontekstis. Nii teoreetilistest lähtekohtadest kui ka bakalaureusetöö tulemustest ilmnese, et hukkunute Facebooki kontod pälvivad elavate omadest rohkem

tähelepanu. Seega oleks kindlasti põnev uurida, millistel eesmärkidel ning millest tulenevalt selliseid Facebooki kasutamise praktikaid harrastatakse.

Ühtlasi oleks sotsiaalmeedia ja surma kontekstis põnev uurida ka üha enam populaarsust koguv ning mujal maailmas tööturul kasvavaks trendiks peetav ingliskeelne termin *digital undertaker*. Eesti keeles võib seda terminit tõlkida justkui digitaalseks surnumatjaks. Võrreldes traditsioonilise surnumatja ametiülesannetega, tegelevad nende digitaalsed ametivennad hukkunute digitaalse vara haldamisega. Isikuandmete kaitsmise olulisuse juures võib siinkohal välja tuua võimaliku edasise uurimissuunana ka 2018. aastal kohalduva andmekaitse määruse võimaliku rolli seoses käesoleva bakalaureusetöö temaga. Nimelt peetakse uue andmekaitse määruse peamiseks eesmärgiks anda muuhulgas sotsiaalmeedia ajastul kodanikele parem kontroll oma andmete üle (Euroopa andmekaitse reform, 2018). Seega oleks huvitav uurida andmekaitse määrust Facebooki ning miks mitte ka surma ning Facebooki omavahelise suhte näitel.

Kuigi käesolev bakalaureusetöö on keskendunud Facebookile, on võimalik sarnase fookusega uuringuid läbi viia ka teistel sotsiaalmeediaplatvormidel, et võrrelda erinevates sotsiaalvõrgustikes määratletud reegleid seoses nende hukkunud kasutajate kontodega. Ühtlasi oleks laiemas perspektiivis võimalik võrrelda omavahel ka erinevaid sotsiaalmeediaplatvormide kasutajaid või neid, kes kasutavad mitmeid erinevaid sotsiaalmeediakanaleid.

KOKKUVÕTE

Facebookist on saanud meie igapäevase elu lahutamatu kaaslane. Seetõttu peetakse loomulikuks, et ka surm ning leinamisprotsessiga seotud temaatika, ühe elu osana, Facebookis üha enam levima on hakanud. Kõige vahetumal viisil levib surm Facebookis surnute kontode kaudu, mida lisandub igal päeval elusate inimeste kasutajate kõrvale tuhandeid. Enamik nendest kontodest jäävadki alles, tühjana ilma omanikuta, kuid tegevus nendel kontodel ei pruugi peatuda. Pärast surma muutuvad sisuloojateks hukkunust maha jäänud Facebooki “sõbrad”, kes kasutavad oma surnud “sõbra” kontot oma tarbeks.

Meedia on toonud surma inimestele lähemale, kuna selle kaudu levivad surmateated jõuavad meieni igapäevaselt. Just rutiinsuse tõttu on inimesed muutunud surma suhtes tuimaks, kuna ühelt poolt toob küll meedia surma lähemale, kuid kuna tegemist on meie jaoks tundmatute inimeste surmadega, siis tundub see tihti eriti noorte jaoks üha kaugem. Seetõttu peetaksegi surmajuhtumite hulka mitmekümnete aastate taguse ajaga võrdseks, kuid praegu peetakse inimeste endi rolli suuremaks õnnetuste ning enesetappude tõttu. Kuna surm ringleb pidevalt meie ümber ajakirjanduse vahendusel, on arusaadav, kuidas surm on jõudnud ka sotsiaalmeediasse.

Sotsiaalmeedias ringlev surm jõuab inimesteni surnute kontode kaudu. Uuringu eesmärgiks oligi esmalt mõista, milliseid ohtusid ning võimalusi tajutakse seoses surnute Facebooki kontode säilimisega ning millest tulenevalt eelistavad uuringus osalejad isiklikult oma Facebooki kontode säilimist või kustutamist. Hoolimata sellest, et aktiivsed Facebooki kasutajad tajuvad võimalusi, mida Facebook leinamiseks pakub, eelistatakse valdavalt siiski pigem oma kontode jäädavat kustutamist pärast surma. Leinaprotsessi käigus jagatakse kogu maailmaga avalikult mälestusi, mille asemel peaks uuringus osalejate hinnangul toimuma leinamine privaatsemas olustikus. Ühtlasi toodi ka välja, et hoolimata nende isiklikest eelistustest, sõltub lõplikult kontode säilimine just hukkunu lähedastest, keda tegelikult mõjutavad leinamispostitused kõige enam. Facebooki konto annab võimaluse lähedastele hukkunut mälestada, näha kuivõrd paljude elusid ta mõjutas, kuid samas võib pidev postituste nägemine juhtunu traagilisust üha enam meelde tuletada. Samas juhiti tähelepanu, et vahetult pärast surma ei peaks kindlasti lähedaste jaoks konto säilimise otsus olema prioriteetne.

Uuringu peamiseks fookuseks võib pidada aga uuringus osalejate individuaalseid visioone nende kontodel toimuvast surmajärgselt. Uuringus osalejad spekuleerisid, kuivõrd aktiivseks võib kujuneda postituste loomine Facebookis pärast nende surma. Tuginedes varasematele surmajuhtumitele tutvusringkonnas ning seostades nähtut oma spekulatsiooniga ilmnes, et uuringus osalejad kujutavad oma kontodel vaid mõnda üksikut mälestavat postitust. Eelkõige kujutletakse postituste loojatena lähedasi sõpru, kuid vähem pereliikmeid, kelle jaoks ei peeta Facebooki kontot leina väljendamiseks sobilikuks. Samas arvestati ka aspektiga, et ettekujutus ei pruugi reaalsele olukorrale vastata, kuna tuttavate käitumismaneere võib olla väga keeruline ette ennustada. Samuti peavad uuringus osalejad tõenäoliseks, et nende eelistus ei pruugi tegelikkuses realiseeruda, kuna nad ei ole oma soovi praegusel momendil veel oma lähedastega jaganud.

Käesoleva bakalaureusetöö peidetud eesmärgiks võib nimetada uuringus osalenutes teadlikkuse tõstmist seoses nende Facebooki kontodega pärast surma. Nimelt tõid kõik intervjueeritavad välja, et varasemalt ei ole nad bakalaureusetöö uurimisteema fookuse peale mõelnud. Nimelt on küll kohati tulnud mõttesse oma surm, kuid sotsiaalmeediale surmajärgselt ei ole siiski mõeldud. Sellest tulenevalt võin teadlikkuse tõstmise eesmärgi lugeda täidetuks, kuna kõik intervjueeritavad kogusid uuringu käigus uudset informatsiooni. Mõned uuringus osalenud on minuga jaganud, et praeguseks hetkeks on nad kasutanud võimalust määrata kindel inimene oma Facebooki konto haldajaks nende surmajärgselt. See tähendab, et vähemalt paar kontot pelgalt teadmatuse tõttu igaveseks alles ei jää. Ühtlasi olen nüüdseks tutvunud kümne minu jaoks tuttava inimese eelistusega seoses nende kontode säilimisega, mis tähendab, et vajadusel oleks mul võimalus neid eelistusi uuringus osalejate lähedastega jagada.

SUMMARY

Media has become an inseparable part of our everyday lives. It is therefore understandable that mourning process, as a natural part of our lives, has become commonplace in media. Media has brought death closer to people in general through death reports that are spreading through media and are reaching us on daily basis. On the other hand, since media mediates generally the deaths of people unknown to us, it may seem more distant.

On daily basis there will be added thousands of Facebook accounts whose owners are actually dead. Most of these accounts will remain empty, but the activity on these accounts may not cease. After the death of a person, users' Facebook friends often turn into the creators of the content of their deceased friends' accounts and use it for their personal usage. The purpose of this study is therefore to understand the threats and opportunities perceived in relation to the maintenance of dead peoples Facebook accounts. However, the main focus of the study is on the individual visions and perceptions of what could take place on the participants post-mortem accounts.

Based on the purpose of the study and theoretical framework, I formed three research questions:

1. How do participants perceive the meaning of death and its relation to social media?
2. Based on which arguments do participants prefer the maintaining or deletion of their accounts after their death?
3. How do participants imagine the potential content on their accounts after their death?

Therefore to answer my research questions, I conducted semi structured individual interviews with ten 20 to 25 year olds. To give the participants an opportunity to express themselves as freely as possible, I asked them to visualize the potential activity on their accounts after their death. I decided to use this method to get a closer look at the interpretations and personal visions of the participants.

The main findings of my research were that despite the fact that active Facebook users perceive the opportunities offered by Facebook to mourn, they rather prefer the deletion of their accounts after their death. According to the participants, mourning should take place in a more private setting than on Facebook where memories are publicly shared with the whole world. Despite their personal preferences, the preservation of participants' accounts is ultimately dependent on

the relatives of the deceased who are most affected by the posts related to mourning. Mourning posts on the Facebook accounts offer an opportunity to loved ones to memorize the person and see how many lives were affected before his/her death. But at the same time the process of constantly seeing these kinds of posts may increasingly remind loved ones the tragedy of the incident. Participants do not expect there to be extremely extensive posting on their Facebook accounts after their deaths, based on their own rare posting frequency currently during their lifetime. By virtue of previous deaths in their acquaintanceship and associating the evidence with their speculation, it turned out that the participants imagine only a few memorializing posts. In particular, close friends are considered to be the creators of posts, but less family members. At the same time, it was also taken into account that participants' imagination may not respond to the real life situation, as it can be difficult to foresee the behavior patterns of people in such a tragic case. As well, participants believe it to be probable that their preference may not come true as they have not shared their wishes concerning their post-mortem Facebook accounts with loved ones yet.

Therefore, the hidden purpose of this Bachelor's thesis is to raise awareness amongst participants in relation to their Facebook accounts after death. This goal can be considered to be fulfilled since some of the participants have shared with me that they have used the opportunity to assign the legacy contact to take care of their Facebook account after their death. This means that at least a few accounts simply will not be preserved forever simply due to the lack of knowledge. Also, I have now become acquainted with the preferences of ten young people familiar to me. This means that in the unlikely situation, I have these preferences saved and if needed, it is possible to share this knowledge with the close relatives of the participants.

KASUTATUD KIRJANDUS

Abidin, C. (2016). Young People and Grief in Digital Spaces. Kasutatud 06.11.2017
<https://edgeryders.eu/t/young-people-and-grief-in-digital-spaces/515>

Androutsopoulos, J. (2014). Languaging when contexts collapse: Audience design in social networking. *Discourse, Context & Media*, 4–5, 62–73. Kasutatud 30.11.2017
<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2211695814000257>

Borgstrom, E. ja Ellis, J. (2017). Introduction: researching death, dying and bereavement. *Mortality*, 22 (2). 92-104. Kasutatud 13.04.2018
<https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/13576275.2017.1291600?needAccess=true>

boyd, d. ja Marwick, A. E. (2010). I tweet honestly, I tweet passionately: Twitter users, context collapse, and the imagined audience. *New Media & Society*, 13(1), 114-133. Kasutatud 30.11.2017 <http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/1461444810365313>

Burner, K. J. ja Dennen V. P. (2017). Identity, context collapse and Facebook use in higher education: putting presence and privacy at odds. *Distance Education*, 38(2), 173-192. Kasutatud 30.11.2017 <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/01587919.2017.1322453>

Company Info. (2017). Our Mission. *Facebook Newsroom*. Kasutatud 30.11.2017
<https://newsroom.fb.com/company-info/>

Davis, J. L. ja Jurgenson, N. (2014). Context collapse: theorizing context collusions and collisions. *Information, Communication & Society*, 17(4), 476-485. Kasutatud 30.11.2017
<http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/1369118X.2014.888458>

Elliot, A. (2015). Death and social media implications for the young and will-less. *Jurimetrics: The Journal of Law, Science & Technology*, 55(3), 381-405. Kasutatud 02.12.2017 <http://eds.a.ebscohost.com/eds/detail/detail?vid=7&sid=da3a6808-1c01-491d-9f2a-a7aa9ae2fc24%40sessionmgr4006&bdata=JnNpdGU9ZWRzLWxpdmU%3d#AN=115439874&db=a9h>

Euroopa andmekaitse reform. (2018). Andmekaitse Inspektsioon (16.04.2018). Kasutatud

27.05.2018 <http://www.aki.ee/et/eraelu-kaitse/euroopa-andmekaitse-reform>

Facebook ©. (2018a). What will happen to my Facebook account if I pass away? *Help Centre*. Kasutatud 18.05.2018

https://www.facebook.com/help/103897939701143/?__tn__=*s-R

Facebook©. (2018b). How do I request the removal of a deceased family member's Facebook account? *Help Centre*. Kasutatud 18.05.2018

https://www.facebook.com/help/1518259735093203?helpref=faq_content

Facebook©. (2018c). How do I report a deceased person or an account on Facebook that needs to be memorialized? *Help Centre*. Kasutatud 18.05.2018

https://www.facebook.com/help/150486848354038?helpref=faq_content

Facebook, Inc. (2018). Facebook Reports First Quarter 2018 Results. *Investor Relations*, 25.04.2018. Kasutatud 27.04.2018 <https://investor.fb.com/investor-news/press-release-details/2018/Facebook-Reports-First-Quarter-2018-Results/default.aspx>

Gauntlett, D. ja Holzwarth, P. (2006). Creative and visual methods for exploring identities. *Visual Studies*, 21, 82–91. Kasutatud 15.01.2018

<http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/14725860600613261?needAccess=true>

Graham, A. L. (2015). 'legacy contact' Facebook tackles estate planning. *Fort Worth Business Press*, 27(8), 20. Kasutatud 20.04.2018

<http://eds.b.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=6&sid=02142982-1c86-4601-a38f-6204a64b270a%40sessionmgr101>

Harro-Loit, H., Kello, K., Lepik, K., Linno, M., Selg, M. ja Strömpl, J. (2014). Intervjuu. *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. Kasutatud 04.12.2017

<http://samm.ut.ee/intervjuu>

Harro-Loit, H. ja Ugur, K. (2011). Representation of death culture in the Estonian press. *Estonian Journal of Archaeology*, 15(2), 151-170. Kasutatud 18.05.2018.

Hirsjärvi, S., Remes, P. ja Sajavaara, P. (2005). *Uuri ja kirjuta*. Tallinn: Medicina.

- Hjarvard, S. (2008a). The mediatization of religion: A theory of the media as agents of religious change. *Northern Lights*, 6, 1-21. Kasutatud 30.11.2017
https://www.researchgate.net/publication/233605968_The_mediatization_of_religion_A_theory_of_the_media_as_agents_of_religious_change
- Hjarvard, S. (2008b). The Mediatization of Society: A theory of the media as agents of social and cultural change. *Nordicom Review*, 29(2), 105-134. Kasutatud 29.11.2017
<https://pdfs.semanticscholar.org/44e7/57ca2bb52642ad32ea58d48c5345521c2f78.pdf>
- Hollon, J. R. (2013). Tweets from the Grave: Social Media Life after Death. *Kentucky Law Journal*, 102(4), 1031-1050. Kasutatud 02.12.2017
http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/kentlj102&div=40&g_sent=1&casa_to_ken=&collection=journals
- Howarth, G. (1992). Investigating deathwork: a personal account. *The Sociological Review*, 40, 221-237. Kasutatud 19.03.2018 <http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1111/j.1467-954X.1992.tb03394.x>
- Hunt, J. (2009). *Meedia surmakultuuri suundumuste suunajana 20/21. Sajandi vahetuse eestis*. Magistritöö. Tartu Ülikool, kultuuriteaduste ja kunstide instituut, Eesti ja võrdleva rahvaluule osakond. Kasutatud 06.11.2017
- Kalmus, V., Masso, A. ja Linno, M. (2015). Kvalitatiivne sisuanalüüs. *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. Kasutatud 16.01.2018 <http://samm.ut.ee/kvalitatiivne-sisuanalyys>
- Kiiker, A. (2009). *Kirde-Eesti venelaste matusekombestikust*. Bakalaureusetöö. Tallinna Ülikool. Kasutatud 07.04.2018
- Kiiker, A. (2012). *Muutuvast surmakultuurist 21.sajandi Eestis: krematsioon ja põletusmatused*. Magistritöö. Tallinna Ülikool. Kasutatud 07.04.2018.
https://www.academia.edu/1268953/Muutuvast_surmakultuurist_21._sajandi_Eestis_Krematsioon_ja_põletusmatused
- Klastrup, L. (2014). "I didn't know her, but...": parasocial mourning of mediated deaths on Facebook RIP pages. *New review of hypermedia and multimedia*, 21(1-2), 146-164.

Kõivupuu, M. (2014). Oma kääbast meist keegi ei näe. Nüüdisaja surmakultuuri suundumustest Eestis. U. Käärt ja I. Rohtmets (toim), *Aastaraamat "Lehed ja tähed 7. Rännakud ajas, looduses ja teaduses"*, 58-71.

Kübler-Ross, E. (1969). On death and dying: What the dying have to teach doctors, nurses, clergy and their own families (With a new introduction by professor Allan Kellehar, 2009). Taylor & Francis. Kasutatud 24.05.2018
https://books.google.ee/books?hl=en&lr=&id=ar2lqlxsHeQC&oi=fnd&pg=PP1&dq=k%C3%BCbler+ross&ots=IUXzqRrVJU&sig=ieSN1_6lvVPAXKoGDMT8Q5OvuPk&redir_esc=y#v=onepage&q=k%C3%BCbler%20ross&f=false

Kübler-Ross, E. ja Kessler, D. (2004). On grief and grieving. Finding the meaning of grief through the five stages of loss. Scribner. Kasutatud 24.05.2018
<https://books.google.ee/books?id=KLXjB6Car9UC&printsec=frontcover&dq=k%C3%BCbler+ross&hl=en&sa=X&ved=0ahUKEwipir3KtaPbAhVJCiwKHSIdDpwQ6AEILDAB#v=onepage&q=k%C3%BCbler%20ross&f=false>

Kylv, L. (2010). Leina väljendamine internetikogukonnas Youtube. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituut. Kasutatud 06.11.2017
http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/15321/Kylv_Liina.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Laherand, M.-L. (2008). *Kvalitatiivne uurimisviis*. Tallinn: OÜ Infotrükk.

Lemberpuu, M.-L. (2012). *Leina väljendamine internetikeskkonnas Youtube*. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituut. Kasutatud 06.11.2017
http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/25843/lemberpuu_mariliis.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Lingel, J. (2013). The Digital Remains: Social Media and Practices of Online Grief. *The Information Society*, 29, 190-195. Kasutatud 10.11.2017
<http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/01972243.2013.777311?needAccess=true>

Murumaa-Mengel, M. (2014). Küsimused, millele mõelda loovuurimismeetodite kasutamise planeerimisel. *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. Kasutatud 15.01.2018

<http://samm.ut.ee/kusimused-millele-moelda-loovuurimismeetodite-kasutamise-planeerimisel>

Nehls, P. ja Thimm, C. (2017). Sharing grief and mourning on Instagram: Digital patterns of family memories. *Communications*, 42(3), 327-349.

Otstavel, H.-L. (2018). *Aktiivsete sotsiaalmeediakasutajate visioonid oma kontode "surmajärgsest elust"*. Seminaritöö. Tartu Ülikool, ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakond. Kasutatud 06.04.2018

Relf, M. ja Rolls, L. (2006). Bracketing interviews: Addressing methodological challenges in qualitative interviewing in bereavement and palliative care. *Mortality*, 11, 286–305.

Kasutatud 19.03.2018

<http://eds.a.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=7&sid=122464b6-2d8b-4ed7-b432-7f3c8bc00e3d%40sessionmgr4010>

Rossetto, K. R., Lannutti, P. J. ja Strauman, E. C. (2015). Death on Facebook: Examining the roles of social media communication for the bereaved. *Journal of Social and Personal Relationships*, 32(7), 974–994. Kasutatud 10.11.2017

https://www.researchgate.net/publication/280772415_Death_on_Facebook_Examining_the_roles_of_social_media_communication_for_the_bereaved

Rubin, H. J. ja Rubin, I. S. (2005). Designing main questions and probes. *Qualitative interviewing (2nd ed.): The art of hearing data* (152-172). Thousand Oaks, CA: SAGE Publications Ltd. Kasutatud 15.01.2018

<http://methods.sagepub.com/base/download/BookChapter/qualitative-interviewing/n8.xml>

Rämmer, A. (2014). Valimi moodustamine. *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. Kasutatud 15.01.2018 <http://samm.ut.ee/valimid>

Schulz, W. (2004). Reconstructing Mediatization as an Analytical Concept. *European Journal of Communication*, 19(1), 87-101. Kasutatud 29.11.2017

<http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0267323104040696>

Seppel, K. (2017). Ülevaade meedia ja kommunikatsiooni teooriast (SOZU.03.252).

Loengukonspekt. 30.11.2017.

Spotti, M. ja Varis, P. (2011). In beloved memory of: Facebook, death and subjectivity.

Tilburg Papers in Culture Studies, 5, 1-11. Kasutatud 30.11.2017

https://www.tilburguniversity.edu/upload/7b0d47ac-b082-43ed-8d3b-43c565f15c72_tpcs%20paper5.pdf

Strömpl, J. (2017). Sissejuhatus meedia ja kommunikatsiooni uurimismeetoditesse (SHZU.02.001). Loengukonspekt. Kasutatud 04.12.2017.

Sõrmus, M. (2009). *Surma kajastamine ajalehtedes Postimees, Eesti Päevaleht ja Õhtuleht ning asjaolud, millest ajakirjanik surma kajastades lähtub*. Bakalaureuseö. Tartu Ülikool, ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakond. Kasutatud 6.11.2017

Uus, M. (2017). Kvantitatiivsed ja kvalitatiivsed meetodid probleemi kirjeldamiseks ning põhjuste tuvastamiseks. *Praxis*, 29. oktoober 2017. Kasutatud 04.12.2017.

<http://www.praxis.ee/wp-content/uploads/2014/03/2007-Meetodid-probleemi-kirjeldamiseks-ja-pohjuste-tuvastamiseks.pdf>

Õunapuu, L. (2012). Valimid kvantitatiivsetes ja kvalitatiivsetes uurimustes. Tartu Ülikool. Kasutatud 15.01.2018 <https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/27764/index.html>

Wagner, A. J. M. (2018). Do not Click “Like” When Somebody has Died: The Role of Norms for Mourning Practices in Social Media. *Social Media + Society*, January-March 2018: 1–11. Kasutatud 06.04.2018

Walter, T. (2015). New mourners, old mourners: online memorial culture as a chapter in the history of mourning. *New Review of Hypermedia and Multimedia*, 21:1-2, 10-24. Kasutatud 06.04.2018

Wong, W. (2015). The Concept of Death and the Growth of Death Awareness Among University Students in Hong Kong: A Study of the Efficacy of Death Education Programmes in Hong Kong Universities. *OMEGA – Journal of death and dying*, 74(3), 304-328. Kasutatud 06.04.2018

<http://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0030222815598461#articleCitationDownloadContainer>

LISAD

Lisa 1. Intervjuukava

Sissejuhatav osa:

Palun natukene mõelda, milliseid tundeid võib surmast rääkimine tekitada ning tuua sellele võimalike põhjendusi. Intervjuu lõpus palun rääkida kokkuvõtvalt samast teemast pärast umbes tunniajalist arutelu eneserefleksioonina.

Sissejuhatavad küsimused

- Millised on olnud üldiselt Sinu kokkupuuted surmatemaatika?
- Millised on sinu üldised kokkupuuted leina ja lahkunute mälestamisega?
- Kas ja kuidas erineb meie põlvkonnakaaslaste suhtumine surma ja leina võrreldes näiteks meie vanavanemate põlvkonnaga?
- Milliseid tundeid tekitab Sinus surmast rääkimine?
- Oled sa mõelnud võimalikele tagajärgedele, mis võiksid seonduda Sinu surmaga?
 - Millele tuginedes või millest tingituna on sellised mõtted tekkinud?
 - Millisel määral oled mõelnud oma sotsiaalmeedia surmajärgsele elule?
 - Kuivõrd oluliseks pead enda jaoks oma sotsiaalmeedia surmajärgset elu?

Intervjuu põhiosa

1. Kirjelda lühidalt oma kogemust Facebooki kasutajana (eeluuringuna on teada, et kasutab Facebooki aktiivselt).
 - a. Kui aktiivseks Facebooki kasutajaks ise ennast pead?
 - b. Millised on hetkel Sinu aktuaalsed Facebooki kasutamispärad?
2. Milliseid varasemaid kokkupuuteid on Sul olnud Facebookis üldiselt seoses surmaga?
 - a. Millise sisu kaudu on need Sinuni jõudnud?
 - b. Kelle kaudu on selline sisu Sinuni jõudnud?
 - c. Milliseid tundeid on need kokkupuuted tekitanud? Kuidas need kokkupuuted Sind on mõjutanud?

3. Milliseid kokkupuuteid on Sul olnud kellegi surmajärgse sotsiaalmeedia profiiliga?
 - a. Millist sisuloomet oled nende kokkupuudete puhul täheldanud? (Eriliselt meeldejäänud näiteid?)
 - b. Milliseid tundeid on need kokkupuuted tekitanud? Milles võivad peituda nende tunnete tekkimise põhjused?

4. Kirjelda oma arvamust Facebooki põhise leinamise kohta.
 - a. Milliseid negatiivseid ja positiivseid külgi oskad sa sotsiaalmeediapõhise leinamise puhul välja tuua?
 - b. Kirjelda väljaspool virtuaalset maailma toimuva leina ning sotsiaalmeedia põhise leinamise erinevusi.
 - c. Milliseid muutuseid tajud Sa, kuidas on leinamine ajaloos/tehnoloogia arengust tulenevalt muutunud?

5. Kirjelda, milline on Sinu suhtumine Facebooki kontode säilimisse pärast nende omanike surma.
 - a. Millised teadmised on Sul reeglite kohta erinevates sotsiaalmeedia kanalites seoses nõ “surnud kontodega”?
 - b. Milline on suhtumine reeglitesse, mis kehtivad Facebookis? (kui intervjuueeritaval puudub sellekohane informatsioon, siis tutvustamine)
 - i. Millisel määral peaksid sotsiaalmeedia kasutajad nende reeglitega tuttavad olema?
 - c. Kirjelda, milline roll peaks olema sotsiaalmeedia platvormil hukkunud inimeste kontodega seotud reeglite määramisel.
 - i. Kellel peaks Sinu arvates olema õigus otsustada hukkunu sotsiaalmeediakonto säilimise üle?

6. Kirjelda ja põhjenda oma eelistust seoses Sinu Facebooki konto säilimisega pärast Sinu surma.
 - a. Kirjelda, millise otsuse võiksid langetada Sinu lähedased seoses Sinu Facebooki konto säilimisega?

- b. Kuidas võib Sinu leinajatele abiks tulla Sinu Facebooki konto säilimine? Millisel moel võib Sinu leinajatele halvasti mõjuda konto säilimine?
 - c. Millistele Facebooki sõpradele/lähedastele võib Facebooki konto küllastamine osutada leinaprotsessi oluliseks osaks?
7. Milline võiks välja näha Sinu Facebooki konto pärast Sinu surma? (visualiseerimine ning paralleelsed selgitused)

Täpsustavad küsimused:

- a. Kirjelda kuivõrd aktiivne tegevus võib järgneda Sinu surmale Sinu Facebooki kontrol?
- b. Kellele võiks Sinu konto nähtav olla?
- c. Millist sisu sinna postitatakse? Millisel määral võiks toimuda kasutajate vaheline interaktsioon?
- d. Kes võiksid olla kontrol postitajateks ning milliseks võib kujuneda teiste Facebooki sõprade roll?
- e. Milliseid sisuloome ning tegevuspraktikaid Sinu Facebooki kontrol peaksid sobivaks ning milliseid mitte? Miks?
- f. Milline sisu jääks praeguse seisuga Sinu sotsiaalmeedia kontole?
- g. Milline informatsioon ei peaks säilima Sinu sotsiaalmeedia kontrol?
- h. Millised tingimused võivad mõjutada Sinu kontrol toimuvat? Kuidas võiks konto ajas muutuda? Miks?

Kokkuvõttev osa

8. Milliseid tundeid tekitab sellel teemal arutlemine?

Kokkuvõtvalt tulen tagasi juba intervjuu alguses arutletu juurde ehk küsida nüüd pärast umbkaudu tunniajalist arutelu, milliseid tundeid tekitab sellel teemal arutlemine. Vajadusel tulla tagasi intervjuu alguses mainitu juurde ning kommenteerida ilmnenud informatsiooni.

Lisa 2. Nõusolekuvorm

Lugupeetud (nimi),

Mina olen Hanna-Lotta Otstavel ning kirjutan Tartu Ülikoolis bakalaureusetööd teemal “20-25-aastaste aktiivsete Facebooki kasutajate visioonid oma kontode “surmajärgsest elust””. Oma töös kavatsen kasutada poolstruktureeritud individuaalseid intervjuusid, et tutvuda aktiivsete sotsiaalmeedia kasutajate ettekujutlustega seoses nende kontodel toimuvaga pärast nende surma. Samuti tahaksin ma mõista, mis neid ettekujutlusi mõjutab.

Facebooki kontode säilimist pärast nende omanike surma on Eestis veel vähe uuritud, kuid siiski on see oluline uurimisteema, kuna sotsiaalmeedia on väga oluline osa inimeste elust ka Eestis. Seega peaksid inimesed siiski mõtlema sellele, mis nende kontodega juhtuks, kui nende elu peaks ootamatult lõppema. Seega võib minu uuring tõsta inimestes teadlikkust seoses otsusega, mis puudutab sotsiaalmeedia kanali säilimist surmajärgselt.

Teie käest kogutud andmete töötlemisel ning kasutamisel garanteerin täieliku anonüümsuse – teie nime ega muu anonüümsust ohustav informatsioon ei tõuse minu töös esile. Töös on teie identiteedist mainitud vaid teie vanus, sugu ning see, et olete tudeng. Intervjuude täiemahulisi transkriptsioone saavad näha peale minu vaid mu juhendaja ning hindamiskomisjoni liikmed.

Uuringus osalemine on vabatahtlik ja soovi korral võite uuringus osavõtmisest igal hetkel loobuda. Täiendava informatsiooni hankimiseks pöörduge minu ehk uuringu läbiviija poole meiliteel aadressil lotta.otstavel@gmail.com või telefoni teel +372 5645 6303.

Mina, Hanna-Lotta Otstavel, kinnitan, et kasutan uuringu käigus saadud andmeid vaid bakalaureusetöös vastavalt kirjeldatud tingimustele.

Uurija allkiri

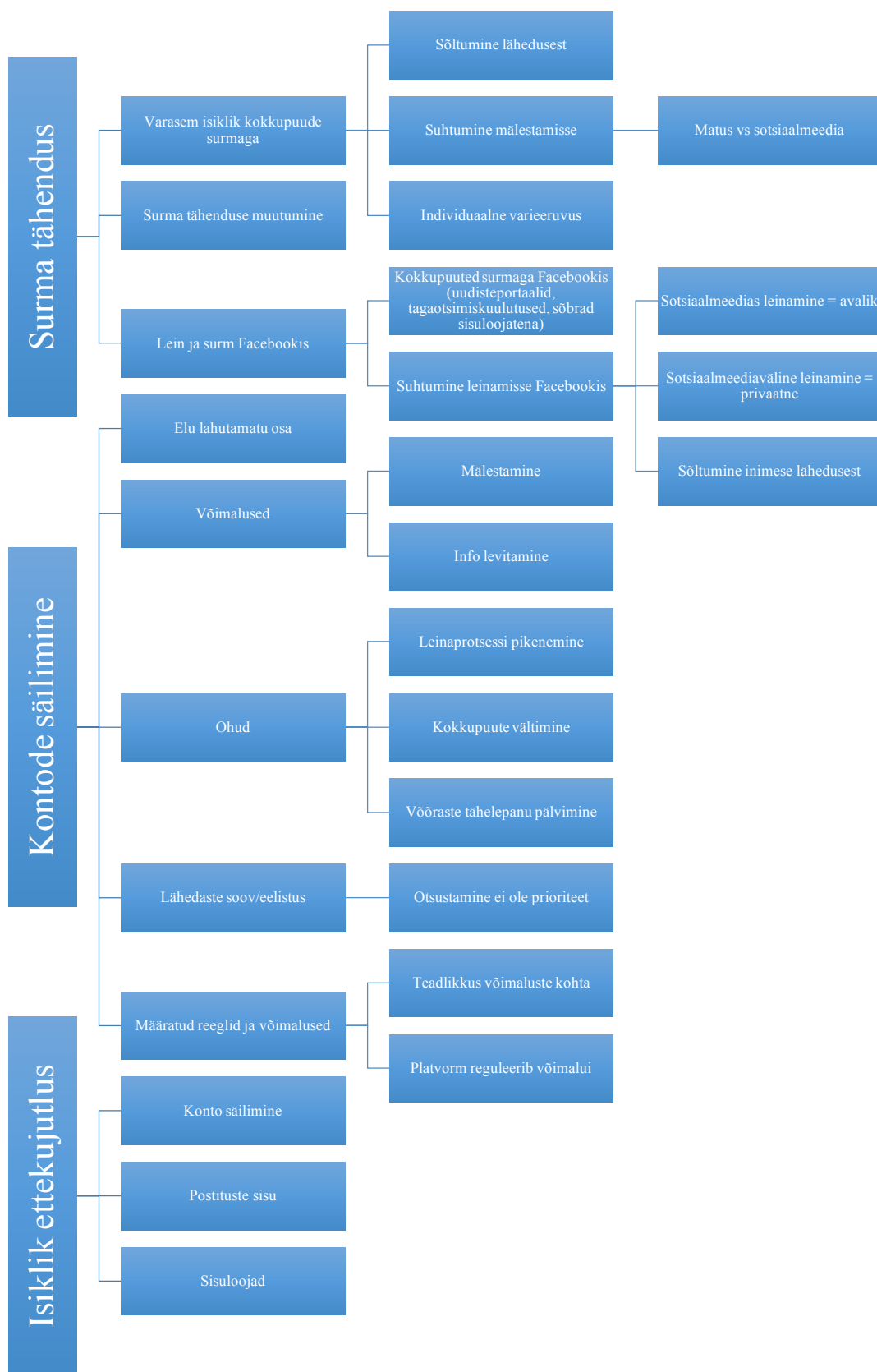
Kuupäev, kuu, aasta

Mulle,, on selgitatud uuringu eesmärki ja kasutatavat meetodit. Kinnitan oma nõusolekut uuringus osalemiseks ja andmete kasutamiseks bakalaureusetöös allkirjaga. Tean, et uuringu käigus tekkivate küsimuste ja võimalike probleemide kohta saan mulle vajalikku täiendavat informatsiooni uuringu läbiviijalt Hanna-Lotta Otstavelilt.

Uuringus osaleja allkiri.....

Kuupäev, kuu, aasta.....

Lisa 3. Koodipuu

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina Hanna-Lotta Otsavel (sünnikuupäev: 19.06.1996)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose “20-25-aastaste aktiivsete Facebooki kasutajate visioonid oma kontode “surmajärgsest elust””, mille juhendaja on Mari-Liis Madisson,
 - 1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 28.05.2018